

Lea Šugman Bohinc

EPISTEMOLOGIJA SOCIALNEGA DELA 1

študijsko gradivo – slajdi

**Fakulteta za socialno delo
Ljubljana, 2010**

UVOD S PROGRAMOM PREDAVANJ IN IZPITNO LITERATURO

IZPIT

PROGRAM PREDAVANJ

- UVOD
- TEMELJI SPOZNAVANJA
- POSTMODERNOST – RAZNOLIKI POGLEDI NA SVET IN JAZ (obnova)
- EKSPERIMENTI Z ZAZNAVO KOT PODLAGA ZNANOSTI EPISTEMOLOGIJE (delna obnova)
- EPISTEMOLOGIJA OPAZOVANJA V JEZIKU KIBERNETIKE 1. IN 2. REDA
- SINERGETIKA SOCIALNEGA DELA
- KIBERNETIKA SPREMEMBE IN STABILNOSTI
- SOCIALNO DELO V NEPROSTOVOLJNIH TRANSAKCIJAH
- POVEZOVANJE SD S KIBERNETIKO 2. REDA
- OBJEKTIVISTIČNA IN HERMENEVTIČNA EPISTEMOLOGIJA

IZPITNA LITERATURA 1

- Šugman Bohinc, L. (1996). Socialno delo – znanost? *Socialno delo* 35, 5: 403-405.
- (1997). Epistemologija socialnega dela. *Socialno delo* 36, 4: 289-308.
- (2000). Kibernetika spremembe in stabilnosti. *Socialno delo* 39, 2: 93-108.
- (2006). Socialno delo z neprostovoljnimi uporabniki. *Socialno delo* 45, 6: 345-355.
- Šugman Bohinc, L., Rapoša Tajnšek, P., Škerjanc, J. (2007). *Življenjski svet uporabnika. Raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.⁴

IZPITNA LITERATURA 2

- Watzlawick, P., Weakland, P., Fisch, R. (2003). *Na drugi način. Načela postavljanja i rješavanja problema*. Zagreb: Algoritam.
- Foerster, H. von (1993). Ethics and Second-Order Cybernetics. *V: Psychiatria Danubina* 5, 12: 33-47. Zagreb: Medicinska naklada. (slovenski prevod M. Možina)
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2005). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: UL, FSD.

IZPITNA LITERATURA 3

- Možina, M. (2003). O prisotnosti, pristnosti in trenutkih srečanja odraslih z otroki. V: Ažman, R. (ur.), *Lahko vzgojim uspešnega otroka?* Priročnik za starše, vzgojitelje in učitelje. Ljubljana: Epta, 13-39.
- (2005). Prispevek sistemske psihoterapije k sodobnim tokovom v psihoterapiji. V: J. Bohak, M. Možina (ur.). *Četrty študijski dnevi Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, Rogla*. Zbornik prispevkov. 8-23.
- Schiepek, G., Ludwig-Becker, F., Helde, A., Jagfeld, F., Petzold, E.R., Kröger, F. (2005). *Sinergetika za prakso: terapija kot spodbujanje samoorganizirajočih procesov*. Prav tam: 25-33.⁶

IZPITNA LITERATURA 4

- Kordeš, U. (2004). *Od resnice k zaupanju. Ljubljana: Studia humanitatis. (65-118,139-152)*
- (2005). *Znanost s stališča udeležенosti. Časopis za kritiko znanosti XXXIII, 221: 206-221.*

IZPIT

- *opravljena sinergetsko kibernetska analiza primera SD*

(preizkus zmožnosti uporabe sinergetskih načel in kibernetskih konceptov in postopkov na empiričnem gradivu: analiza lastnega primera psihosocialne podpore in pomoči; analiza primera svetovalke na učni bazi idr.; analiza primera iz knjige ali filma)

- *razumevanje ključnih pojmov*
(preizkus znanja in razumevanja)

KIBERNETIKA PSIHOSOCIALNE POMOČI – EPISTEMOLOGIJA SD

❖ kibernetika II. reda

≠ še en nov, resničnejši, boljši pogled, teorija, jezik opisovanja

= tak (meta-) pogled, teorija, jezik, ki dopušča in jemlje za izhodišče katerikoli osebni pogled, teorijo, jezik opisovanja

❖ psihosocialna podpora in pomoč

KLJUČNI POJMI

- krožnost (samoreferenca, rekurzivnost)
 - (samo)opisovanje, (samo)opazovanje
- razlikovanje, interpretiranje, razumevanje
 - zaznavanje, spoznavanje (kognicija)
 - proces $\leftrightarrow$ proizvod
 - kontekst
 - epistemologija
 - kibernetika I. in II. reda
 - povratna informacija (zveza)
 - sinergetska načela
 - sprememba in stabilnost
- avtonomnost, samostojnost in odgovornost
- prostovoljne in neprostovoljne transakcije

TEMELJI SPOZNAVANJA

TEMELJI SPOZNAVANJA

- Kako bi opisali in poimenovali proces, ki je podlaga človekovemu spoznavanju (zaznavanju, razmišljanju, odločanju)?
- Kaj se mora zgoditi – kakšne okoliščine so potrebne -, da lahko govorimo o rojstvu nekega spoznanja?
- Kako vem, da nekaj vem?

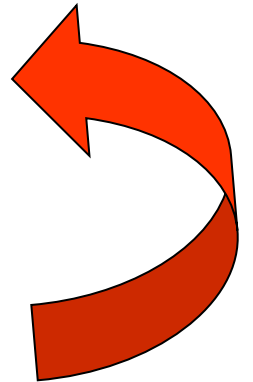
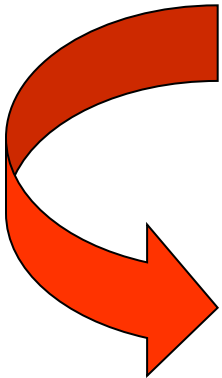
TEMELJI SPOZNAVANJA 1

spoznavanje

proces razlikovanja, učenja, primerjanja,
čutenja, izbiranja, ugotavljanja,
povezovanja, delovanja, sporazumevanja

spoznanja

različni proizvodi: razlike, znanja,
primerjave, občutki, misli, izbire,
ugotovitve, povezave, dejanja, sporazumi

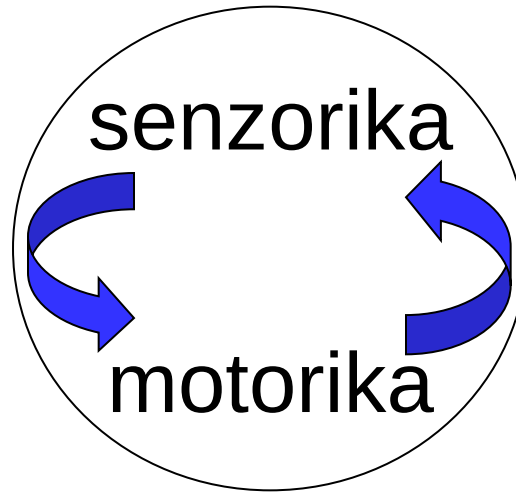

TEMELJI SPOZNAVANJA 2

“SEE TO ACT”

“ACT TO SEE”

SPOZNAVANJE
SKOZ
DELOVANJE

DELOVANJE
SKOZ
SPOZNAVANJE

*“Vse početje je spoznavanje in vse
spoznavanje je početje.”*

“Vsako dejanje spoznavanja poraja svet.”

(Maturana & Varela, 1988)

Proces opazovanja, razlikovanja, primerjanja, izbiranja, povezovanja v novo celoto, učenja ... 1

- Podlaga spoznavanju je **razlikovanje**.
(Spencer-Brown, 1971)

Naša zaznava se sproži z zaznavanjem razlik(e).

Kdo razlikuje? Razlikovalec oz. opazovalec

Pomen samorazlikovanja = razlikovanja sebe (subjekta) od drugega (objekta).

Predpostavka: subjekt je ločen od objekta, subjekt opazuje objekt, kot da lastnosti opazujočega subjekta ne vplivajo na objekt (predmet) njegovega opazovanja. ???

Proces opazovanja, razlikovanja ... 2

- Ko **opazujemo, razlikujemo** (spoznavamo) nekaj kot sebe, kot drugega, kot predmete, dogodke, kot svet, kot **resničnost**.
- Vsaka resničnost je **izraz** opazovalčevega (kota, načina, navade itn.) opazovanja (razlikovanja, spoznavanja).
- **Učenje** kot proces spreminjanja (novega razlikovanja), podvrženega nadaljnjemu spreminjanju. (*Bateson, 1972*)

ZAVESTNI ALI NEZAVESTNI PROCES SPOZNAVANJA

- Različne interpretacije pojmov **zavestno** in **nezavestno** (izv. raba pojmov: Leibniz, **Freud**).
- Kibernetško razumevanje nezavednega in zavednega kot različnih rekurzivnih ravni interpretativne aktivnosti, ravni, ki so vložene ena v drugo kakor lesene ruske babuške.
- Proces interpretiranja je “nezavesten”, ko njegovi proizvodi še niso predmet namerne (zavestne, načrtne, odločene) refleksije.
(*Barnes, 1994*)

PRVI IZREK

***Če tao izreči je moč,
večni ni Tao.***

***Če ime imenovati je moč,
večno ni Ime.***

***Brezimno neba je in zemlje počelo
v imenih stvarnem desettisočim Mati.***

***Zato pa
večno brezželje skrivnost zre njegovo,
večno želenje - njegove mejé.***

***Dvoje le-to na izviru še eno,
po imenu samo je v nasprotje dvojeno.***

***A to mi temine,
temin so temine ...
Vrata poslednje skrivnosti.***

**Iz stare kitajske filozofije. Lao ce. Tao te king.
Ljubljana. Slovenska matica 1988.**

OD NEPOSPOZNAVANJA K SPOZNAVANJU

- Predpostavimo red **nerazlikovanja**, v katerega zareže prvo razlikovanje – **razlikovanje sebe (subjekta)** in z njim **razlikovanje drugega (objekta)**.
- Spoznavanje se torej **začne z razlikovanjem** – z izdvajanjem, izbiranjem dela oz. delov celote, z obnavljanjem teh razlikovanj in z njihovim poimenovanjem (razlikovani deli “oživijo”, postanejo element spoznavalčeve “resničnosti”)
- Šele z razlikovanjem spoznavamo, vsako dejanje razlikovanja, spoznavanja “**poraja**” svet, resničnost.

PROCES SPOZNAVANJA

Realistični pogled		Kibernetiski pogled
INFO=fiksna enota sporočanja, potuje (šumi!) po komun. kanalu od oddajnika do prejemnika	<i>Bateson</i> →	INFO= (potencialna) razlika, ki v prejemniku oz. interpretu povzroči (učinkovito) razliko
pomen info je zaobsežen v njej sami		pomen info je izraz, konstrukcija interpreta
<u>informacijska t.;</u> <u>objektivizem</u>		<u>kibernetika II. r.;</u> <u>konstruktivizem</u> ²⁰

NARAVA ZAZNAVNIH KLJUČEV 1

- vprašanje narave zaznavnih ključev, prek katerih človek sprejema **informacije**, ki vplivajo na oblikovanje njegovih zaznav :
- “**bottom-up**” (od spodaj navzgor vplivajoči) procesi: vpliv texture, stereoskopije, senc idr. tovrstnih perceptivnih ključev (“molekularni” pristop)
- “**top-down**” (od zgoraj navzdol delujoči) procesi: vpliv preteklih izkušenj in znanja na človekovo zaznavo (“molarni”, “shematski”, “kontekstualni” pristop) (*Gardner, 1985*)

NARAVA ZAZNAVNIH KLJUČEV 2

- **spomin** na doživetje je **ново doživetje** (top-down) (*Maturana & Varela, 1988*)
- Pretekla razlikovanja, spoznanja, doživetja, interpretacije se **rekurzivno** vgrajujejo kot podlaga naslednjim procesom razlikovanja, spoznavanja, doživljanja in njihovim proizvodom - novim razlikam, spoznanjem, doživetjem, interpretacijam.

DUŠEVNOST = ORGANIZIRANOST

- Bateson (1980) “**duševnega**” (mentalnega) ne opredeljuje kot umešččenega v **možgane**, temveč kot **način ali vzorec interagiriranja delov (dogodkov, sistemov) v celoto**.
- Duh ali duševnost je tako za Batesona **kibernetski sistem ali organizacija** delov, sistemov (in njihovih medsebojnih odnosov), ki sami zase niso nujno duševni.
- O duhu ali duševnem govorimo kot o **lastnostih sistema**, ki ga tvori posameznik ali več živih bitij: dve osebi ali več v odnosu, človek z živaljo ali rastlino, človek v krožnem odnosu s strojem (računalnik).

SPOZNAVANJE DRUGIH ŽIVIH BITIJ

- KAKO JE BITI NETOPIR? (T. Nagel v Hofstadter&Dennett, 1990, Oko duha, 399-421)
- Težko je ocenjevati doživljanje, zaznavanje dojenčkov ali drugih živih bitij, na primer **živali**.
- Eden od možnih kriterijev **zavesti** v smislu **samozavedanja** je uporaba jezikovnih razlikovanj oz. **jezika**, ki omogoča ustvariti **samoopis**, **jezikovno refleksijo** na način “**sebe**” oziroma “**jaza**”.
- Za Maturana in Varela (1988) **ni** samozavedanja brez jezika oz. jezikovne refleksije.

SPOZNAVANJE DRUGIH ŽIVIH BITIJ

- Možnost refleksije sicer lahko prepoznamo tudi pri nekaterih živalih (Gallup, 1979, eksperiment z gorilo), ki niso razvile jezika v smislu človekovega pojmovanja jezika, a vseeno tvorijo področje jaza skozi socialna razlikovanja (na primer s pomočjo ogledala).

POSTMODERNOST –

**RAZNOLIKI POGLEDI NA
SVET IN JAZ
(obnova)**

POSTMODERNO - ČAS RAZLIČNIH EPISTEMOLOGIJ, POGLEDOV NA SVET

**predmoderni, tradicionalni
družbeni pogled** –
resnica filozofske in
literarne zapuščine;
kolektivni, moralni “jaz”

**moderni, znanstveno
razumski pogled** –
objektivna resnica;
osebnost posameznika,
individualni “jaz”

**postmoderni, konstruktivistični
pogled** – socialno konstruirana
resnica; fragmentirani,
fleksibilni, avtonomni in
odgovorni “jaz”

novoromantični pogled –
notranja resnica, vrnitev
k naravi in duhovnosti;
notranji, pravi “jaz”

**DIALOG – UČENJE GOVORA VEČ JEZIKOV -
KLJUČ ZA SOBIVANJE RAZLIČNIH POGLEDOV NA SVET**

SOBIVANJE RAZNOLIKIH POGLEDOV NA SVET?

- ključ za preživetje in uspeh ni (le) v tem, da postanemo zavzeti konstruktivisti, temveč (tudi) v sposobnosti govoriti več jezikov, znati zavzeti vsakega od predlaganih pogledov na svet
- pomembne implikacije za socialno delo in druge poklice psihosocialne opore in pomoči

EKSPERIMENTI Z ZAZNAVO KOT PODLAGA ZNANOSTI EPISTEMOLOGIJE

- 1. Znanost epistemologije**
- 2. Eksperimentalna epistemologija**
- 3. Hermenevtika epistemologije**

1. ZNANOST EPISTEMOLOGIJE

EPISTEMOLOGIJA 1

znanstveno proučevanje,
kako določeni organizmi vedo,
razmišljajo in se odločajo
(Bateson 1985)

znanost, proučevanje,
teorija razumevanja
(von Foerster 1990)

sklopi predpostavk, na katerih temelji
nekogaršnje razumevanje –
kognicija (percepcija), obnašanje

biološka (materialna) in psihosocialna (formalna)
podstat zaznave (kognicije), obnašanja

EPISTEMOLOGIJA 2

- Človekovo **razlikovanje** = izhodišče njegove epistemologije = izhodišče vsake akcije, opisa, zaznave, misli, odločitve ... (*G. S. Brown 1969*)
- **Etimološko ozadje** pojma **epistemologija**:
 - “**epi**” (gr. iznad, zgoraj)
 - + “**istamai**” (gr. *stati*, nahajati se, biti trden, stabilen)
 - + “**logos**” (gr. beseda, *jezik*, govor, nauk o)

➤ **epistemologija** = “*jezik, na katerem stojimo*”.
(*Graham Barnes, 1995*)

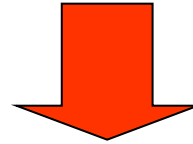
EPISTEMOLOGIJA 3

- **Epistemologija kot znanost** proučuje strukturno pogojeno in določeno vsebino ter način zaznavanja, razmišljanja, verovanja, odločanja in znanja živega organizma. (G. Barnes, 1994)
- a. **eksperimentalna epistemologija** raziskuje *biološko strukturo* organizma, ki zagotavlja *kaj* in *kako* spoznava in deluje
- b. **hermenevtika epistemologije** proučuje *jezik*, *razumevanje* živih bitij, ki v procesih konstruiranja (*nadaljnega razlikovanja, interpretiranja*) – skozi imenovanje, kategoriziranje, konceptualiziranje “oživljajo” *predmete*, da jih lahko zaznajo, o njih mislijo, z njimi ravnajo

2. EKSPERIMENTALNA EPISTEMOLOGIJA (obnova)

EKSPERIMENTI Z ZAZNAVO 1

- **eksperimenti z žabo** (Maturana & Varela 1959)
- **eksperiment z ribo** (kirurško obrnjene oči)
- **dva različno osvetljena/velika balona** (zaznava oz. presoja oddaljenosti)
- **eksperiment z zverženo** (trapezoidno) **sobo** (Ames ml. 1951)
- **raziskava o učinku dobro naučenih kategorij**
(Bruner, Postman & Rodriguez 1957)

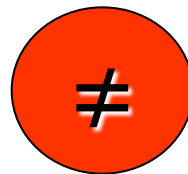

- ❖ *čutila živih bitij zaradi potrebe biološkega preživetja vrste delujejo kot **sistem redukcije in poenostavljanja vstopnih signalov (inputa)**, kar omogoča le redkim dražljajem dostop do organizmova zaznave* (Lettvin, Maturana, McCulloch & Pitts 1959, Hubel & Weissel 1968)
- ❖ **človekova zaznava ni registracija “zunanje resničnosti”, ampak konstrukcija (interpretacija) “stabilne osebne resničnosti”**

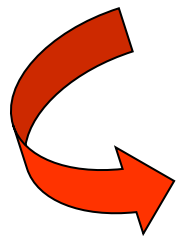
EKSPERIMENTI Z ZAZNAVO 2

- **razlaga** opisanih vizualnih pojavov (Ittelson & Kilpatrick 1973):
 - **neznani** zunanji predmet ali pojav, ki ustvarja na mrežnici **enako** dražljajsko obliko kot nek drug predmet oz. pojav, s katerim je opazovalec vajen ravnati, bo le-ta zaznal kot **znani** predmet oz. pojav
 - ko opazovalec **preverja** svojo razlago **neznanega** predmeta oz. pojava in spozna svojo zmoto, se njegova zaznava **spremeni**, čeprav je ostala dražljajska oblika na očesni mrežnici **nespremenjena**
- **stabilnost zaznave** kljub očesnemu tremorju (utrip oči vsako sekundo)
- *človek “vidi”, tudi kadar ni zunanjega svetlobnega dražljaja, a pride do vzburjenja možganskega središča za vid*
- **kategorialni ter output sistem možganov** kodirane električne signale interpretira kot predmete z neprimerno kompleksnejšimi lastnostmi od optičnih slik v očeh

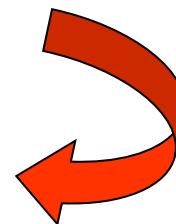
človekova zaznava,
kognicija, zavest

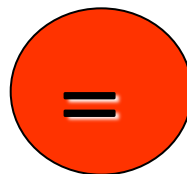
registracija ali
reprezentacija

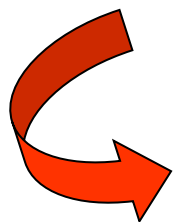
*zapis, odslikava,
odkritje, spoznanje*

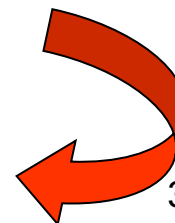
človekova zaznava,
kognicija, zavest

konstrukcija ali
interpretacija

*stvaritev, izum, tolmačenje,
razumevanje*

3. HERMENEVTIKA EPISTEMOLOGIJE (obnova)

ZAZNAVA = KONSTRUKCIJA, INTERPRETACIJA

- izredne posledice za *psihosocialno oporo in pomoč* ljudem:

**s spremembo narave procesov (vzorcev) interpretiranja, konstruiranja se lahko
človekova zaznava, kognicija spreminja**

- spomin na doživetje je novo doživetje
(Maturana & Varela 1988)

PSIHOSOCIOFIZIOLOŠKI DEJAVNIKI ZAZNAVE, KOGNICIJE

- ❑ različni psihosociofiziološki dejavniki omogočajo **reinterpretiranje oz. rekonstruiranje** človekove zaznave (Robert Ornstein 1973):
 - **vpliv časa in prostora bivanja**
 - **vpliv širšega in ožjega socialnega in kulturnega konteksta (socializacija)**
 - **potrebe, namere in težnje**
 - **pretekle izkušnje**
 - **pričakovanje prihodnjih dogodkov**
 - **izključevanje stalnic iz polja zavesti - habituacija (spoznavne navade, slepe pege) in avtomatizacija**

1- RAZVOJ IN ZNAČILNOSTI

ČLOVEKOVE ZAZNAVE - POVZETEK

- človekova **čutila** sprejemajo **dražljajski input**, vendar je njihova biološka struktura taka, da **zavržejo** glavnino dražljajske stvarnosti - reducirajo in poenostavijo njeno kompleksnost, da sploh kaj zaznajo
- človek še nadalje organizira, še bolj omeji in preoblikuje informacije, ki jih zazna, zmožen je “**reinterpretirati**”, “**rekonstruirati**”
- pri tem igra pomembno vlogo delovanje človekovih **možganov**, katerih **output** ne vpliva le povratno na dražljajski input, temveč ga določa

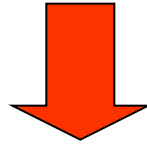
2- RAZVOJ IN ZNAČILNOSTI ČLOVEKOVE ZAZNAVE - POVZETEK

- človek namreč **interpretira, konstruira** - gradi opise, modele, predstave sveta - in
- **reinterpretira, rekonstruira** - prilagaja čutni input tem modelom;
- če ugotovi **neskladje** med svojimi dosedanjimi interpretacijami in novimi izkušnjami, lahko svoje interpretacije, svojo zaznavo popravi in **spremeni**

3- RAZVOJ IN ZNAČILNOSTI ČLOVEKOVE ZAZNAVE - POVZETEK

- pri tem človek **(re)konstruira** - naravnava, uglašuje svojo zaznavo na podlagi **preteklih izkušenj, pričakovanj in potreb, teženj ter namer; in izključevanja stalnic** iz polja svoje zavesti - **“habituacija”** oz. **“avtomatizacija”**; **kognitivna slepa pega**
- človekovo zaznavanje je vzajemen interaktiven proces med socialnim ter kulturnim okoljem, v katerem živi kot odnosno bitje, in njegovimi stalno korigiranimi interpretacijami, konstrukcijami sveta

4- RAZVOJ IN ZNAČILNOSTI ČLOVEKOVE ZAZNAVE - POVZETEK

- človek torej **selekcioniira** (čutni) **input**, se **naravnava** na ustrezen (možganski) **output**, **kategorizira** in **gradi** svojo zaznavo na podlagi svojih **interpretacij** - svojih sedanjih in preteklih izkušenj, svojih misli in čustvenih stanj, svojih teženj, potreb in pričakovanj, svojega jezika, osebne zgodovine socialnih interakcij ter družbenih in kulturnih interpretacij, vrednot, določil, duha časa in prostora, v katerega je porojen

EPISTEMOLOGIJA
OPAZOVANJA V JEZIKU
KIBERNETIKE I. IN II. REDA

OD KIBERNETIKE ...

- **"duh"** (mind) kot oblikovanje (proces) in oblika (proizvod) komunikacije
(Macy konference, 1946 -1953)
- **kibernetika** kot znanost o komunikaciji in kontroli pri živalih in strojih,
kot največji ugriz z drevesa spoznanja od časov rajskega vrta,
kot poskus razlikovati vzorce, ki organizirajo fizikalne in duševne procese
(Wiener, 1948, 1950, 1964)

- koncept **stroja** kot vsakega možnega sistema in oblike vedenja
- koncept **razlike** in **spremembe** kot osrednji pojem kibernetike, enotni kibernetični besednjak in metoda za obravnavo **kompleksnih** sistemov (*Ashby, 1956*)
- *koncept **kontrole** (nadzora) kot **samoregulacije** s pomočjo krožnega mehanizma **povratne vezave**, metode upravljanja s sistemom z uporabo rezultatov njegovega preteklega delovanja (Wiener, 1954)*

Krožni mehanizmi vzročnosti in povratne vezave v bioloških in socialnih sistemih (1946-1953)

premik od
proučevanja
strukture
sistemov k
njihovi
organizaciji
(k vzorcem
vedenja, kom.)
(Ashby 1961)

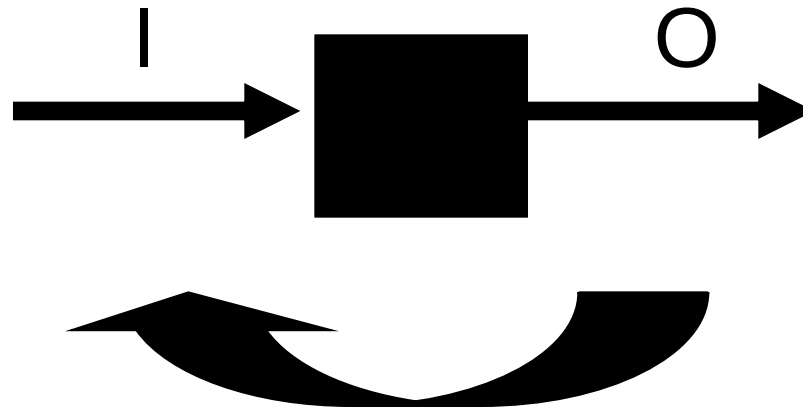

s samouravnav.
prek povratne
vezave =
z uporabo
rezultatov
dosedanjega
delovanja
sistema

**TEMELJNI PREMIK IZ ENOSMERNEGA
V KROŽNO OPISOVANJE,
RAZUMEVANJE**

- **preprosta kibernetika, kibernetika prvega reda, kibernetika opazovanih sistemov**
(*von Foerster*)
- *teorija črne škatle* (Ashby, 1956)

... H KIBERNETIKI KIBERNETIKE

- kibernetika, ki predlaga kibernetiko, ki vključi opazovalca v sistem njegovega opazovanja in postane *znanost o udeleženem opazovalcu*, ki uporablja **krožnost (rekurzivnost)** kot osrednji koncept, je

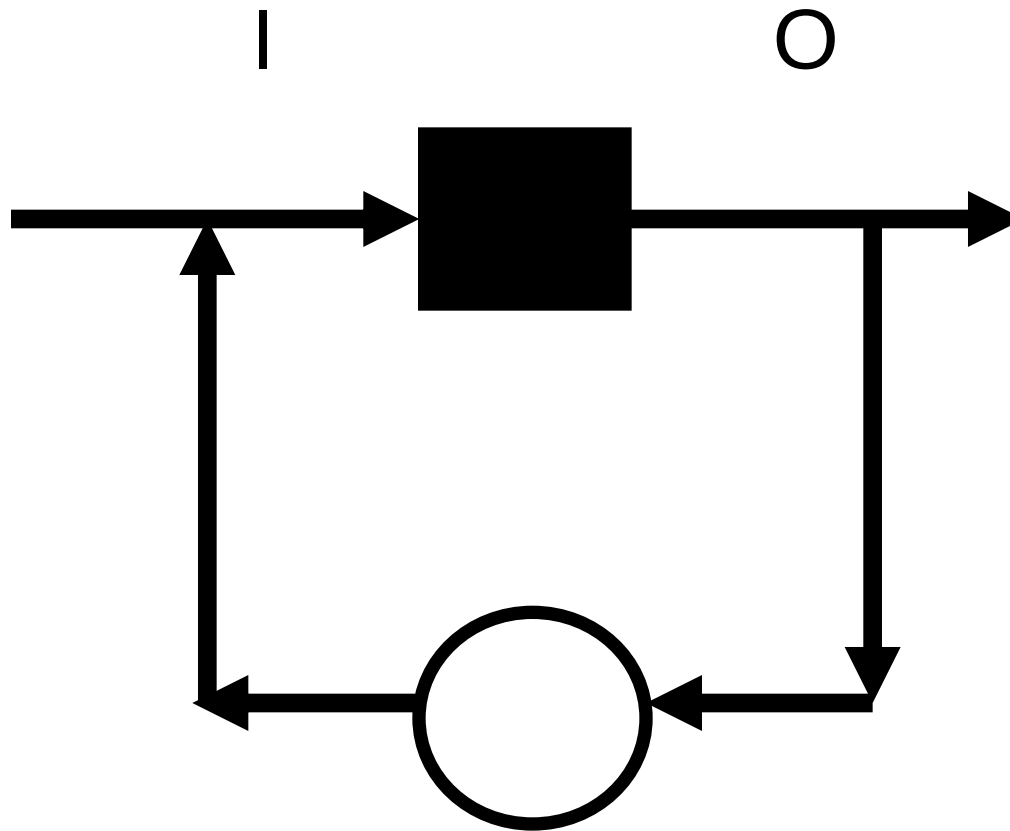
kibernetika kibernetike, kibernetika drugega reda, nova kibernetika, kibernetika opazujočih sistemov

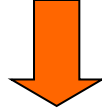
(M.Mead, von Foerster, Pask)

- *teorija črne škatle*

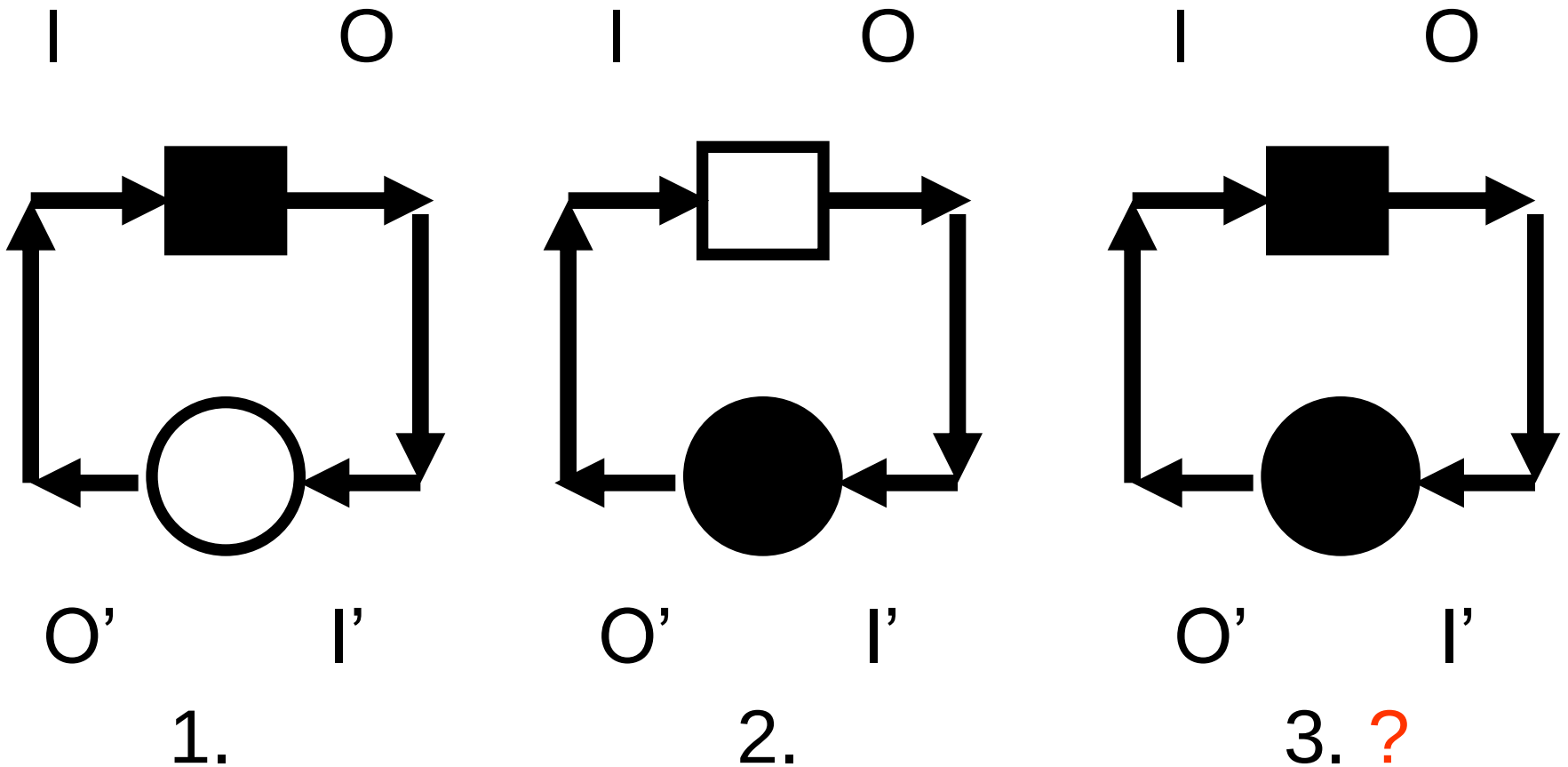

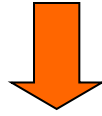
(Ashby, 1956 - Glanville, 1982)

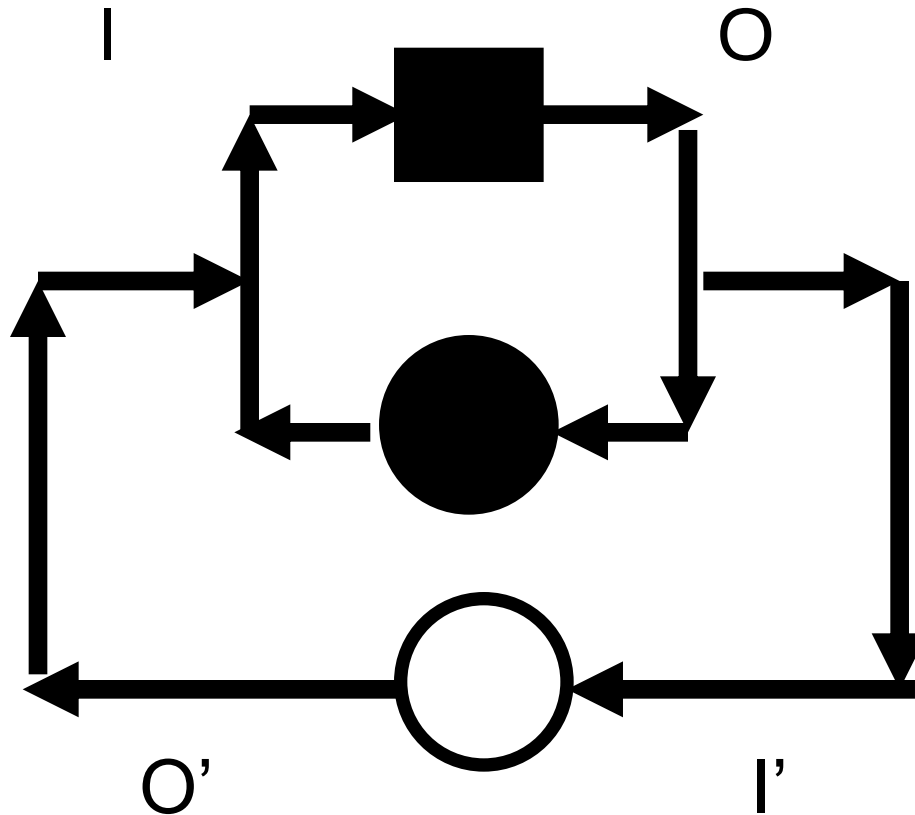

- *različni konteksti opazovanja*
(vloženost kot pri ruskih babuškah)

- *različni konteksti opazovanja*

**stara k.
k. I. reda**

**Krožni mehanizmi vzročnosti in povratne vezave
v bioloških in socialnih sistemih (1946-1953)**

**k. opazovanih
sistemov**

**premik od
proučevanja
strukture
sistemov k
njihovi
organizaciji
(k vzorcem
vedenja, kom.)
(Ashby 1961)**

**s samouravnav.
prek povratne
vezave =
z uporabo
rezultatov
dosedanjega
delovanja
sistema**

**TEMELJNI PREMIK IZ ENOSMER.
V KROŽNO OPISOVANJE, RAZUMEV.**

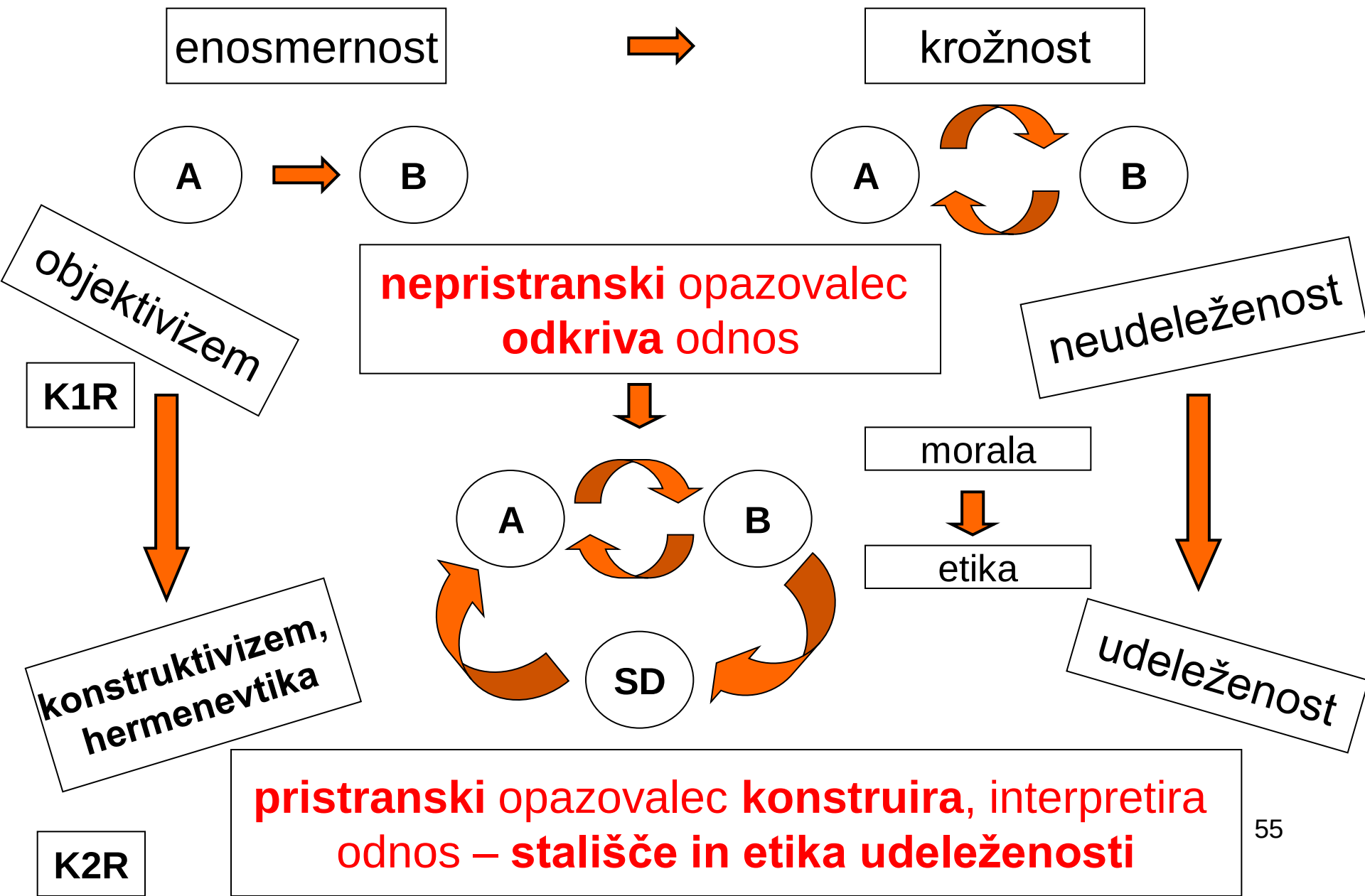
**ko je opazovalec svojo metodo
opazovanja uporabil za opazovanje samega
sebe – in tako sebe kot opazovalca VKLJUČIL
v sistem svojega opazovanja ⇒**

**nova k.
k. II. reda**

**TEMELJNI PREMIK IZ OBJEKTIVISTIČNEGA V
KONSTRUKTIVISTIČNI, PARTICIPATORNI
POLOŽAJ OPISOVANJA, RAZUMEVANJA**

**k. opazujočih
sistemov**

PREMIK K POSTMODERN. STALIŠČU IN ETIKI UDELEŽENOSTI

REDEFINICIJA ZNANOSTI

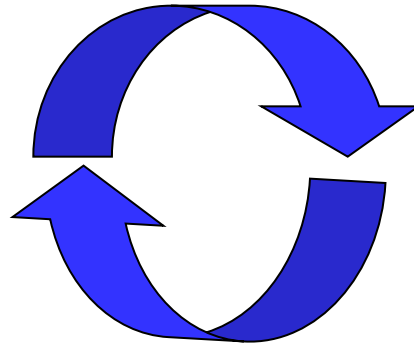
- kriteriji **znanstvenega** opazovanja:
 - prehod od objektivizma h konstruktivizmu,
 - od logike dejstev (predpostavk, sklepov, trditev) k logiki opisov (interpretacij) kot analogij
(*Glanville, 1982*)
- **novi kriteriji znanstvenega opazovanja:**
 - *odvisnost (od opazovalca, uporabe metode, preteklih “merjenj” oz. poskusov, pričakovanj opazovanja idr.),*
 - *pristranskost (interpretativnost opazovalca),*
 - *neponovljivost, nenapovedljivost*

RAZLIČNE LOGIKE KROŽNOSTI 1

KROŽNOST

1. sam s seboj, sam k sebi, sam nase

$(A \rightarrow A)$

SAMOREFERENČNA KROŽNOST

tudi SAMOREFLEKSIJA (slovar tujk):

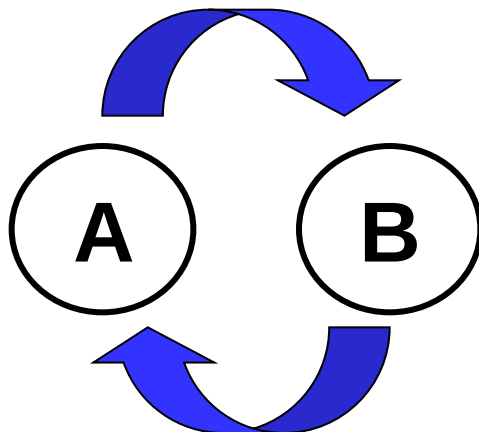
ozreti se nase, reflektirati sebe

(lastno vedenje, občutenje, predstavo ...)

RAZLIČNE LOGIKE KROŽNOSTI 2

2. jaz (vidim, slišim, razumem ...) tebe,
ti (vidiš, slišiš, razumeš ...) mene

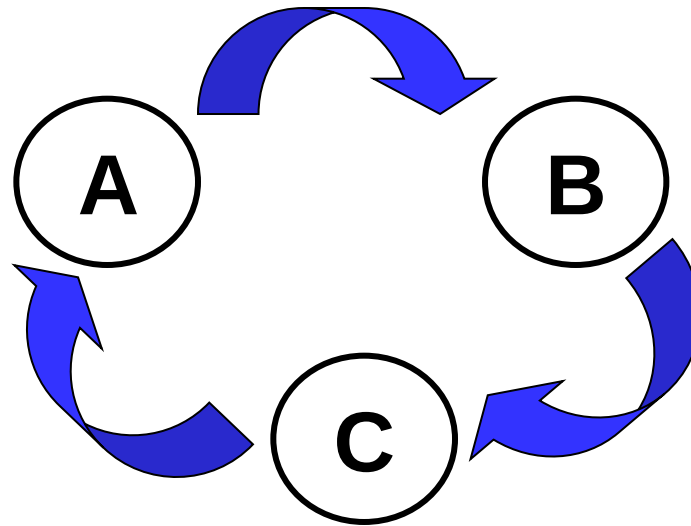
$(A \rightarrow B)$ in $(B \rightarrow A)$

REFLEKSIVNA KROŽNOST oz. REFLEKSIJA:
*ozreti se na drugega, reflektirati drugega
(njegovo vedenje, občutenje, predstavo ...)*

RAZLIČNE LOGIKE KROŽNOSTI 3

3. jaz (gledam, poslušam ...) tebe,
ti (gledaš, poslušáš ...) njo,
ona (gleda, poslušáš ...) mene
($A \rightarrow B, B \rightarrow C, C \rightarrow A$)

OBIČAJNA KROŽNOST - CIRKULARNOST⁵⁹

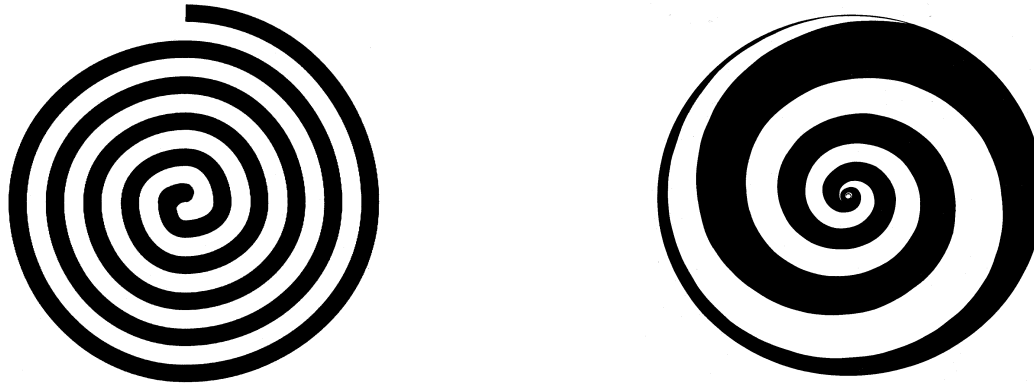

RAZLIČNE LOGIKE KROŽNOSTI 4

4. REKURZIVNA KROŽNOST– REKURZIVNOST

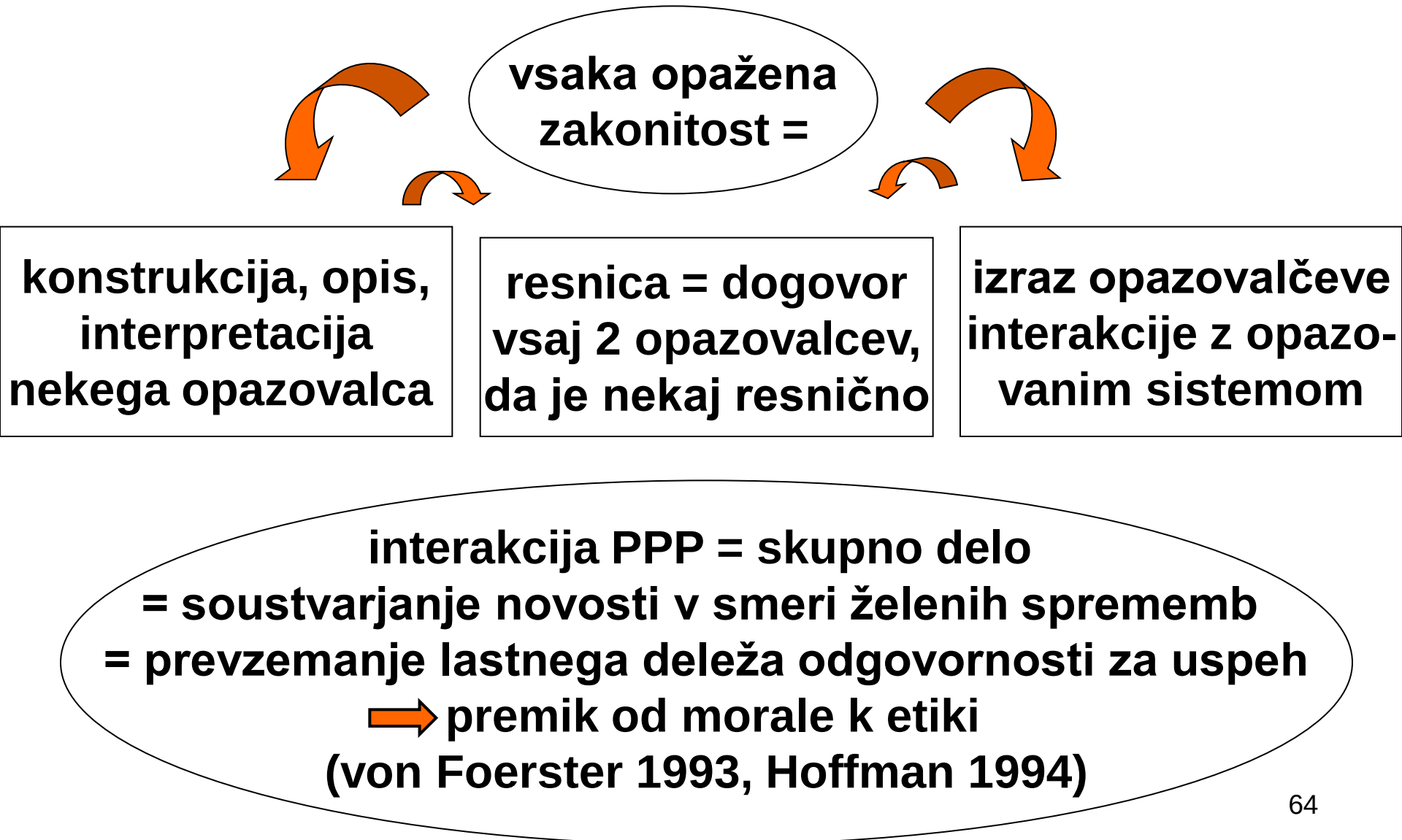
ponazoritev s spiralo, gibanjem, ki je krožno, a se začetek in konec krožnice nikoli povsem ne stikata:

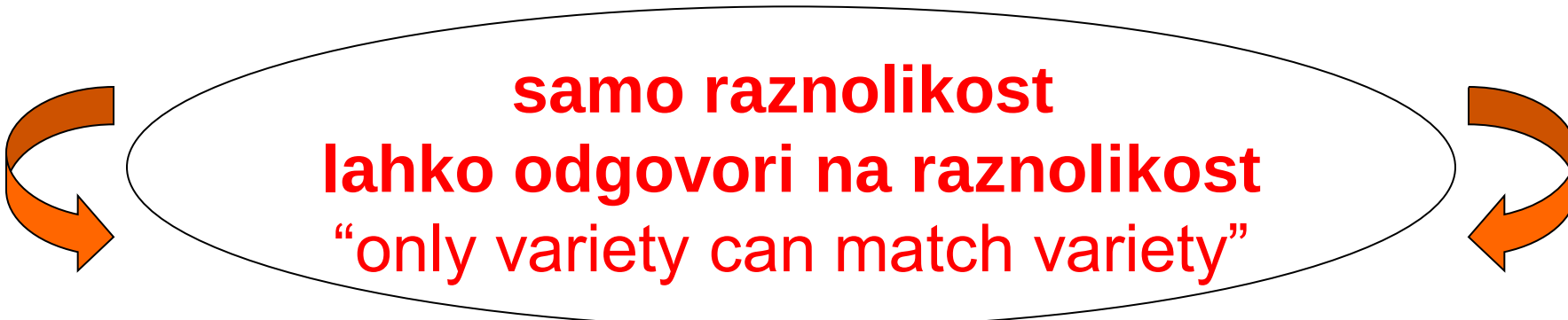
zaključek (rezultat, proizvod) procesa 1 postane začetek (izhodišče, podlaga) za proces 2 itd.

- **“Vse, kar je rečeno, je rekel nekdo.”**
- **“Vse, kar je rečeno, je rečeno nekomu.”**
(Maturana, von Foerster, 1979)

KONSTRUKTIVISTIČNI POGLED NA SVET – STALIŠČE IN ETIKA UDELEŽENOSTI

ZAKON O POTREBNI, ZADOSTNI RAZNOLIKOSTI

**samo raznolikost
lahko odgovori na raznolikost**
“only variety can match variety”

1. biti sposobni razlikovati, t.j. **opaziti raznolikost**
npr. uporabniških sistemov in njihovih zgodb, definicij,
interpretacij problema, želene rešitve,
njihovih potreb in virov za doseganje ciljev, itd.
2. biti sposobni **raznoliko odgovoriti** na raznolikost,
ki jo opazimo v interakciji z uporabniškimi sistemi
idr. udeleženci v kontekstu PPP

SINERGETIKA SOCIALNEGA DELA

SINERGETIKA - OPREDELITEV

**= sodobna transdisciplinarna znanost
o samoorganizirajočih procesih**

**veda o
součinkovanju
(Haken, 1990)**

**proučevanje spontanega razvoja
vzorcev večje, učinkovitejše,
funkcionalnejše organiziranosti
(npr. obnašanja) v sistemih:**

**proučuje in opisuje, kako iz nelinearnih
součinkovanj med elementi sistema prihaja
do sinhronizacije in kako s tem
nastajajo makroskopsko prepoznavne strukture
iz mikroskopskega nereda**

Schiepek
et al., 2000

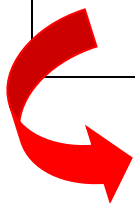
POGOJI ZA SAMOORGANIZACIJO

pogoji za spontano SO v kompleksnem, dinamičnem, netrivialnem sistemu:

- **goste interakcije** med elementi sistema
- **nelinearnost** teh interakcij
- **vnašanje in pretok energije** od zunaj (disipacija) oz. notranje energiziranje (psihosocialni sistemi)

nelinearnost =

vsestransko širjenje mreže vzorcev, vključno s samookrepljujočimi povratnimi vezavami, ki omogočajo samoorganiziranje te mreže (Capra, 1998)

energiziranje potisne sistem v neravnovesje, v katerem nelinearni procesi porajajo strukture nove urejenosti iz dosedanje manjše ali ne-urejenosti

SINERGETIKA SOCIALNEGA DELA

SD kot ugoden kontekst
za sprožanje
samoorganizirajočih
procesov npr. v
uporabniških sistemih

energizirajoči,
motivirajoči
dejavniki =
t.i. **kontrolni parametri**

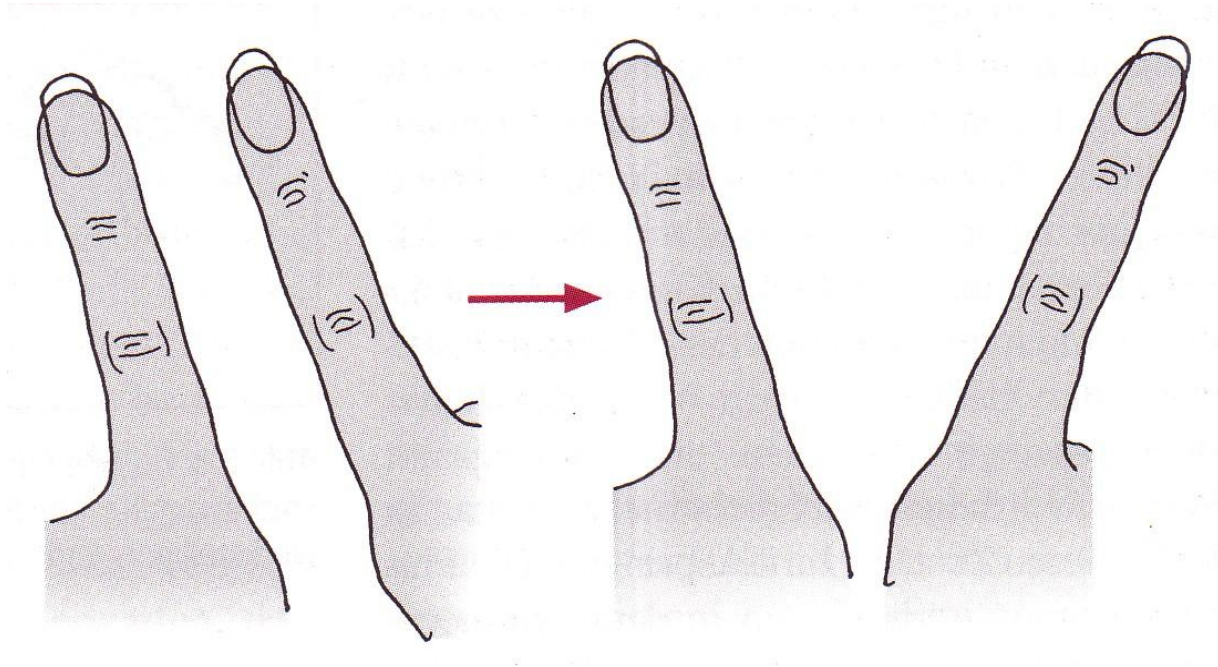
SD kot ugoden kontekst za:

- **razlikovanje** obstoječih stabilnih, rigidnih, nezadovoljujočih, “problemskih” kognitivnih-emocionalnih-vedenjskih-odnosnih vzorcev (stanj) uporabnika
- **destabiliziranje** (do t.i. faze kritične nestabilnosti) in spreminjanje teh vzorcev v smeri dogovorjenih, bolj zadovoljujočih, učinkovitejših, funkcionalnejših zelenih sprememb
- **stabiliziranje** spremenjenih, novih vzorcev

pomembnost medsebojnega psihosocialnega
uglaševanja s.d. in up. ter časovnega
uglaševanja, timinga - t.i. **kairos** –
dogodkov in intervencij v SD

Schiepek
et al., 2000

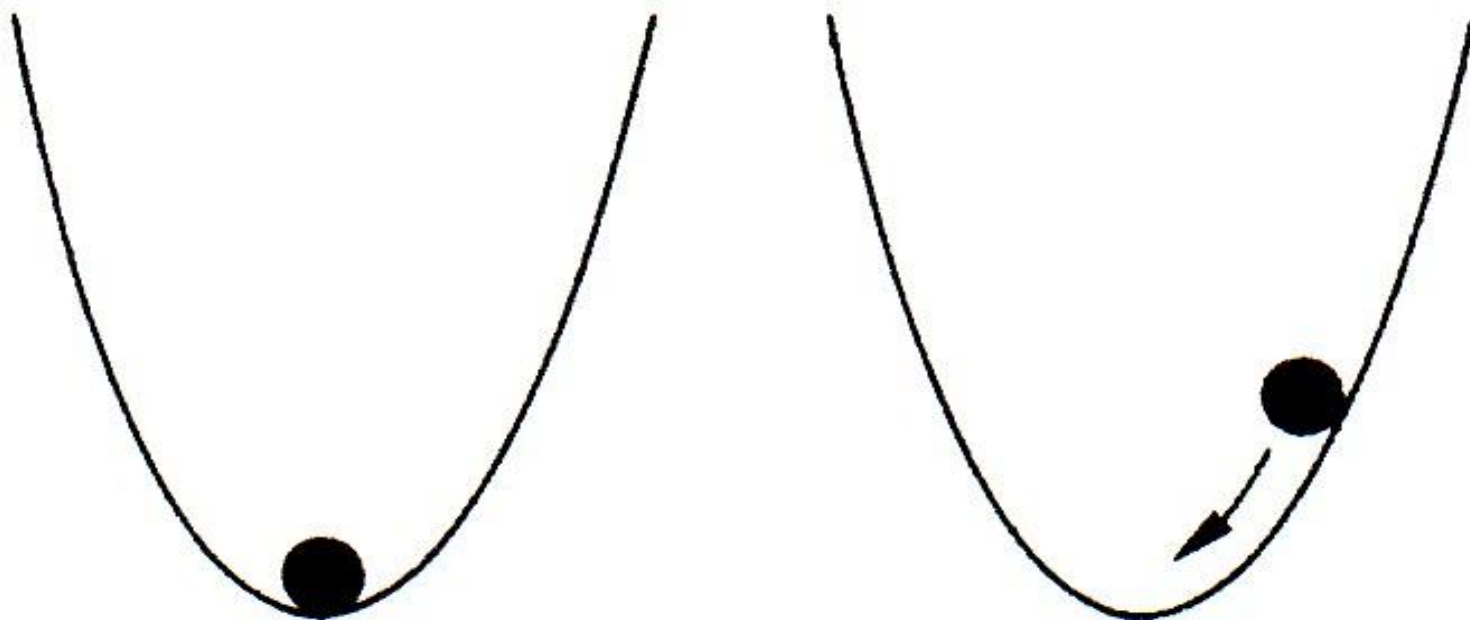
Kelsov eksperiment s prsti in sinergetsko modeliranje

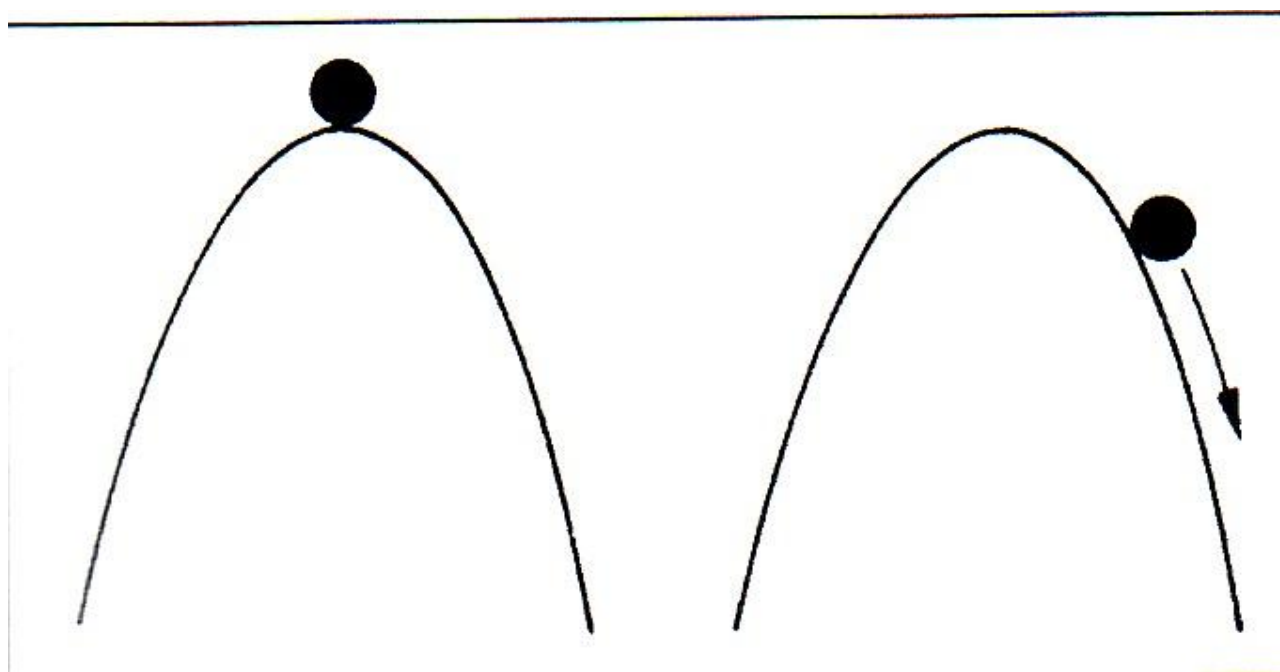
prehod iz vzporednega v nasprotno gibanje, iz ene vrste reda v drugo -

– na račun povečane hitrosti gibanja (vir energije, t.i. nadzorni parameter)

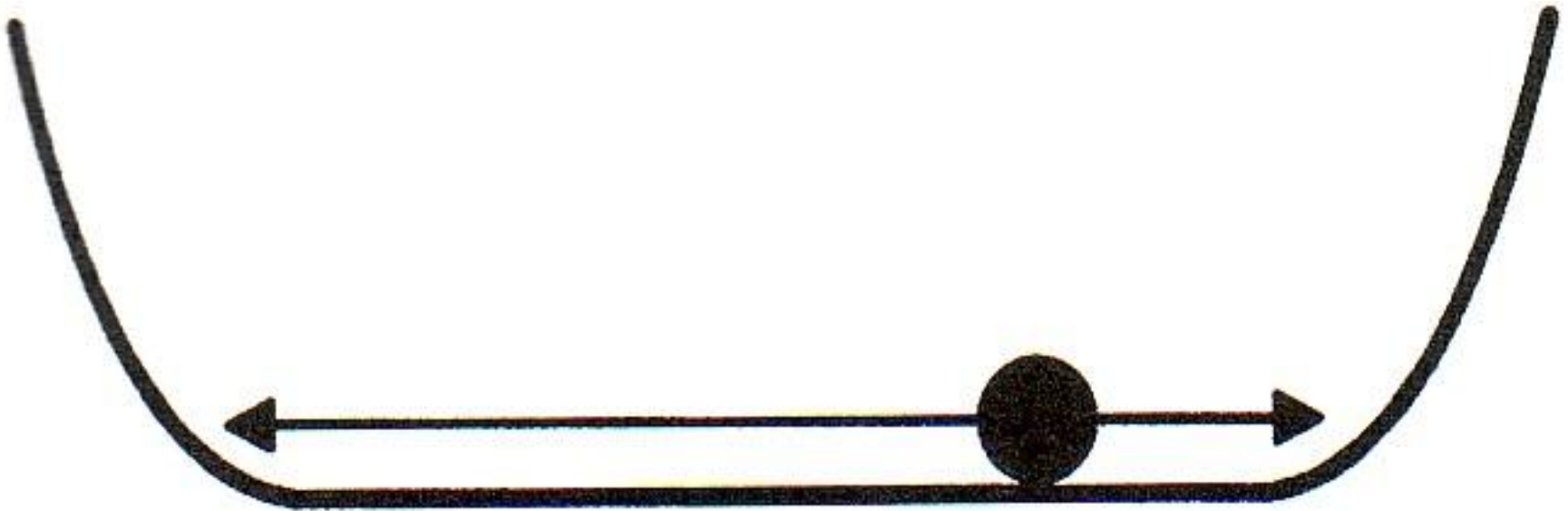
Slika 1: Stabilnost

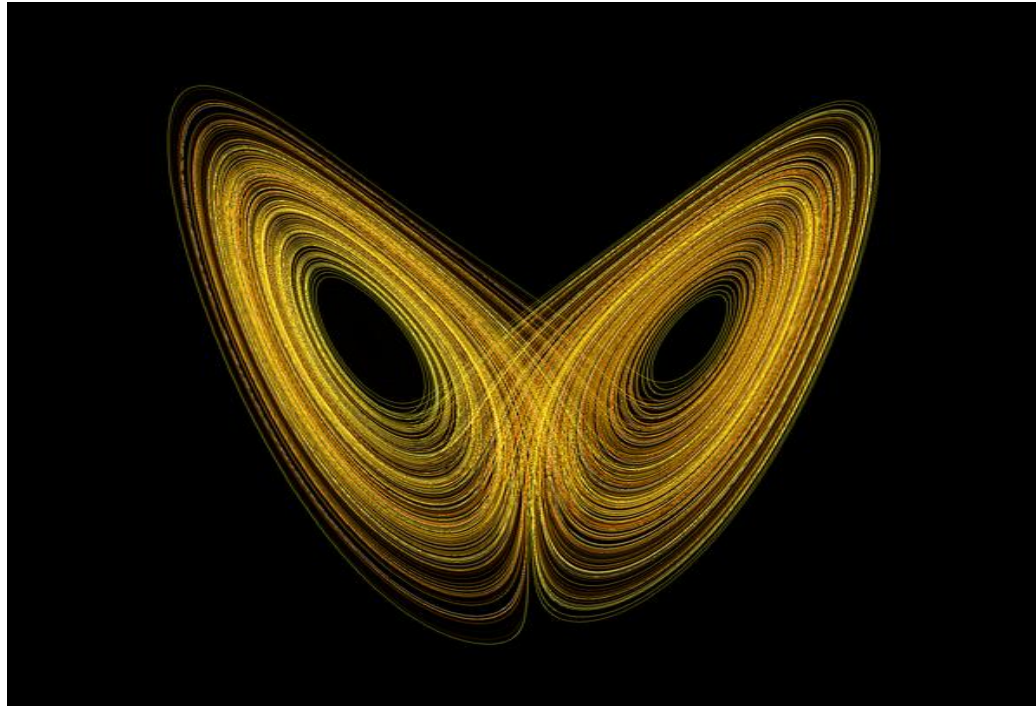
Slika 2: Nestabilnost

Slika 3: Nestabilnost → Stabilnost (slika 1)

PROBLEMSKI VZOREC - ATRAKTOR

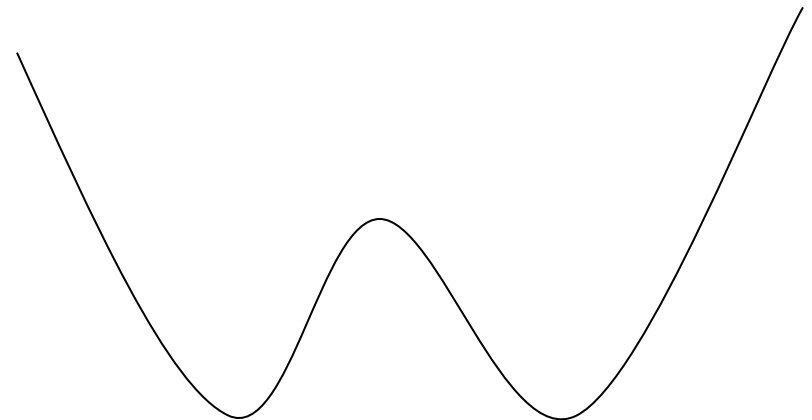

- Problemska stanja oz. vzorci izgledajo kot **stabilni „atraktorji“**, torej kot v času vedno znova obnavljajoči se kognitivni-čustveni-vedenjski-odnosni vzorci, ki zelo omejuje svobodo delovanja sistema.

Diagram pokrajine stanj/vzorcev sistema

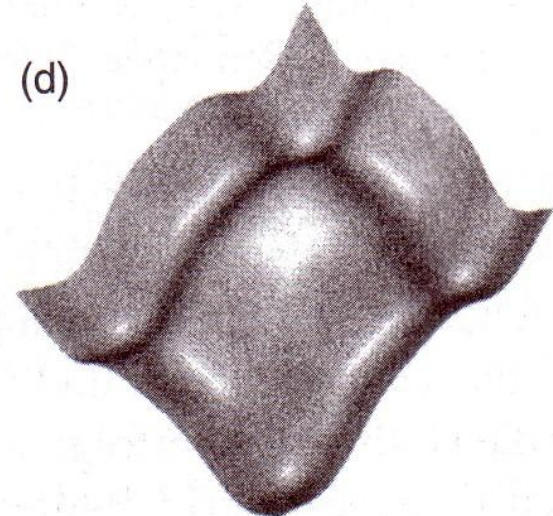
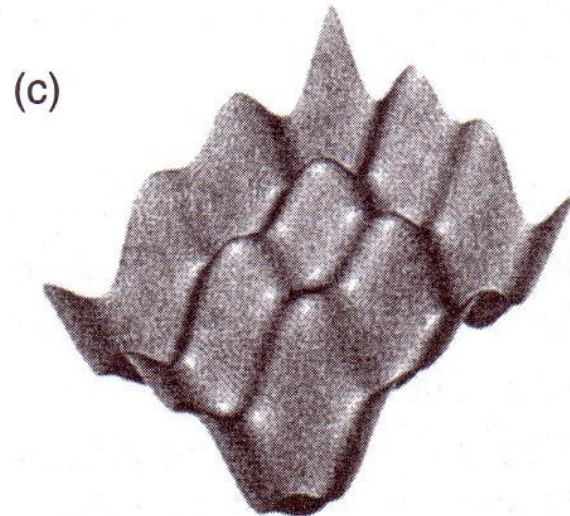
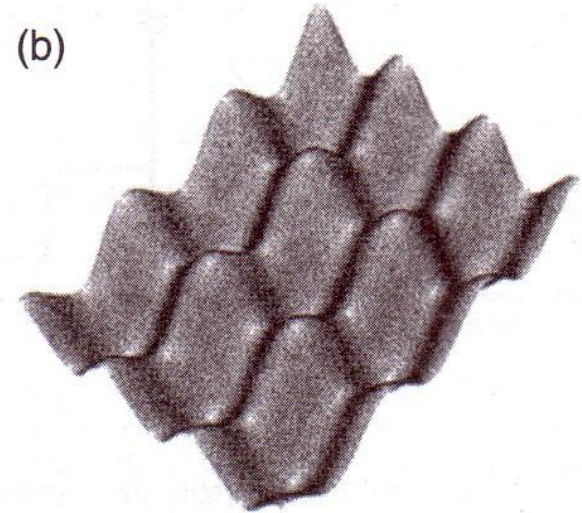
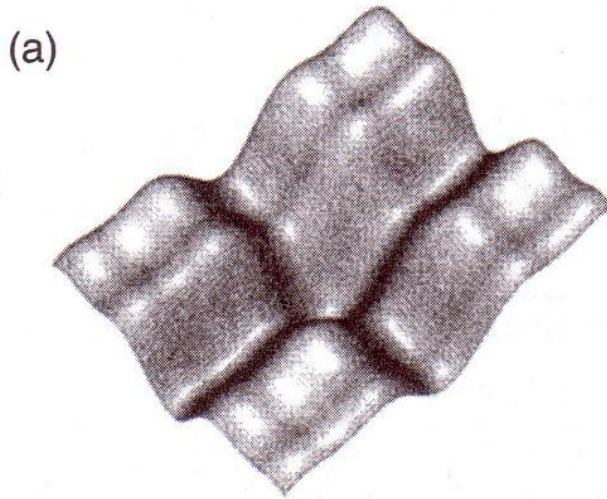
sistem atraktorjev (vzorcev)

PS/
PV/
PZ

ŽS/
ŽV/
ŽZ

Prostor (pokrajina) stanj/vzorcev, atraktorji

PRIMARNI KONTEKST STABILNOSTI

= **predpogoj za procese destabilizacije, kar v SD omogočajo:**

- minimalna motivacija uporabnika
- dogovor o delovnem odnosu in konkretnem delovnem projektu
- odnos med s.d. in up.: zaupanje v s.d. in njeno kompetentnost
- občutek varnosti
- veselje do učenja iz napak, raziskovanja, poskušanja
- stabilnost okvira konteksta pomoči (profesionalna disciplina, jasna opredelitev vlog, meja/omejitev idr.)
- pričakovanje, da se bo sodelovanje razvijalo v smeri zelene spremembe oz. zelenega razpleta
- krepitev uporabnikovega občutka lastne vrednosti, učinkovitosti in virov (perspektiva moči)
- (motivirajoča) usmerjenost na prihodnost, na dogovorjene cilje

KONTROLNI PARAMETER – energizirajoči vir, dejavnik oz. vpliv okolja na opazovani sistem

- vsak sistem potrebuje svoj **specifični** kontrolni parameter, da lahko pride do spodbud, stimulacije prehodov med redi
- kontrolni parametri so **nespecifični** glede svojih učinkov: samo spodbujajo, ne oblikujejo pa procesov ustvarjanja reda v notranjosti sistema (oz. procesov, ki so posledica medsebojnih vplivov sistema in okolja)

GENERIČNA NAČELA SINERGETIKE

generična načela kot predpogoj za samoorganizirane prehode med kognitivnimi-emocionalnimi-vedenjskimi-odnosnimi vzorci različnega reda

- ❑ **ustvarjanje okoliščin za stabilnost (zaupanje, varnost)**

- ❑ **razlikovanje vzorcev sistemov, s katerimi delamo**

- ❑ **upoštevanje, krepitev občutka, da so procesi sprememb smiselni**

- ❑ **razlikovanje kontrolnih parametrov (kaj energizira, destabilizira sistem)**

- ❑ **destabiliziranje, krepitev odklona s pomočjo kontrolnega parametra**

- ❑ **upoštevanje časovne uglasenosti s.d.-up., koordinacije, sinhronizacije**

- ❑ **omogočanje prekinitve simetrije med potencialnimi (starimi in novimi) vzorci s pomočjo definiranja ciljev, majhnih možnih korakov**

- ❑ **stabiliziranje nastalih novih vzorcev**

SINERGETSKA VLOGA SD

- da bi spodbudili spremembe (prehode med redi organiziranosti, med vzorci), nam **ni treba** natančno analizirati **problemskih** stanj; če se v komunikaciji z uporabniki zelo osredotočamo nanje, lahko celo prispevamo k njihovemu utrjevanju, stabiliziranju
- socialno delo kot **„ustvarjanje pogojev za možnost“** prehodov med redi (med vzorci) in ne kot „forsiranje“ prehodov od zunaj
- pomen procesa **stabilizacije** spremenjenih vzorcev pri uporabniku; potrebne številne povratne zveze in potrjevanja, preizkušanje novih spoznavnih-čustvenih-vedenjskih-odnosnih vzorcev v različnih situacijah ter njihovo integriranje z obstoječimi smiselnimi odnosi, samoopisi in socialnimi strukturami (Schiepek et al., 2000)

OCENA STABILNOSTI:

a. histereza

- V določenih primerih so se lahko življenjski pogoji in pogoji v okolju že tako spremenili, da so stari vzorci (življenjski, interakcijski in vedenjski stil) postali neustrezni, protislovni, tako da se človek tega zaveda in se tudi **želi spremeniti**. To je situacija „histereze“. Sistem je v stanju, v katerem so **drugi vzorci možni**, vendar jih še ne more uresničiti, zato je podpora socialne delavke v takšnih okoliščinah izrednega, lahko celo odločilnega pomena.

OCENA STABILNOSTI:

b. stabilni vzorci, navezanost

- Če so uporabniki kljub razmeroma stabilnim “problemskim” vzorcem **ustrezno motivirani** za spremembo, so v teh primerih smiselne naslednje intervencije: vedenjski eksperimenti, variacije, raziskovanje izjem idr. Pogosto se mora uporabnik tudi soočiti s svojo čustveno navezanostjo na obstoječe vzorce.
- **Čim manj** usmerjanja pozornosti na obstoječe **problemske** vzorce (=stabiliziranje), namesto tega poudarjanje dogovora o delovnem odnosu in dogovora o partnerskem sodelovanju v smeri zelenih sprememb

OCENA STABILNOSTI:

c. akutne/ponavljajoče nestabilnosti

- prihaja do **akutnih nestabilnosti** oz. fluktuacij med različnimi stanji ali se te nestabilnosti oz. fluktuacije kar **nadaljujejo, ponavljajo**
- potrebno med drugim povečati **varnost** in zmanjšati **pritisk** po spremembi; **organizirati vsakdanje življenje** je lahko bolj pomembno kot pa razvijanje vizij
- druga možnost je lahko npr. **učiti se živeti z** obstoječimi vzorci ali jih sploh ne spreminjati, ampak jih umeščati v nove kontekste (preokvirjati njihov pomen, jih reorganiz. v času/prosto.)

SINERGETSKI PROCESI SAMOOR. NOVIH VZORCEV V DELOVNEM ODNOSU ΨT

vzpostavljane primarnega konteksta stabilnosti:

upoštevanje prostovoljnosti/neprostovoljnosti transakcije ΨT ,
dogovor o delovnem odnosu in izvirnem projektu pomoči,
vzpostavljane odnosa zaupanja, varnosti, perspektive moči,
veselje do učenja iz napak, eksperimentiranja, pričakovanje
uspešnega sodelovanja v smeri zelene prihodnosti,
dogovorjenih ciljev, ocena stabilnosti klientskega sistema idr.

**KIBERNETIKA SPREMEMBE
IN STABILNOSTI –
SOUSTVARJANJE KONTEKSTA
USPEŠNE DIALOŠKE PRAKSE**

KONCEPT SPREMEMBE IN STABILNOSTI

- **zaznava (spoznavanje)** *kot kibernetski sistem, ki deluje na podlagi razlik*
- *koncept spremembe in stabilnosti v teoriji skupin (Galois, 1832) in teoriji logičnih tipov (Russell in Whitehead, 1910) (Watzlawick, 1974)*

SPREMEMBE RAZLIČNIH REDOV 1

- **SPREMEMBE PRVEGA REDA**

potekajo **znotraj** sistema

(na ravni članov, delov sistema, razreda, skupine, konteksta, referenčnega okvira),

ki sam ostaja **nespremenjen**

(raven sistema, razreda, skupine, konteksta, referenčnega okvira)

»bolj ko se spreminja, bolj ostaja enako«

SPREMEMBE RAZLIČNIH REDOV 2

- **SPREMEMBE DRUGEGA REDA**

- **spremenijo sistem kot celoto**

(sklop predpostavk in pravil o strukturi sistema, organiziranost, pravila in vzorce komuniciranja, vloge)

in pomenijo korak **izven** danega sistema
(razreda, skupine, konteksta, referenčnega okvira)

»bolj ko ostaja enako, bolj se spreminja«

SPREMEMBE RAZLIČNIH REDOV 3

- **SPREMEMBE TRETJEGA (VIŠJEGA) REDA**

➤ zamenjava obstoječega sistema epistemoloških predpostavk z drugim (*razredom, skupino, kontekstom, referenčnim okvirom*)

»epistemološka sprememba«

SPREMEMBA & STABILNOST 1

- *koncept soodvisnosti spremembe in stabilnosti skupen matematični teoriji skupin, teoriji logičnih tipov in biološki teoriji spoznavanja »kot dve strani istega kovanca«
(Papp, 1983)*
- *»Vso spremembo lahko razumemo kot trud ohraniti nekaj stalnosti in vsa stalnost se ohranja skozi spremembo.«
(Bateson, po Papp, 1983: 10)*

SPREMEMBA & STABILNOST 2

- *koncept ekološke (ne)vednosti*
(Keeney, 1983; Šugman Bohinc, 2000)

Vsaka, še tako zelena sprememba, poruši dosedanje, še tako neželjeno ravnovesje v sistemu.

Če hkrati z načrtovanjem in vzpostavljanjem zelene spremembe le-te sproti ne utrjujemo oz. stabiliziramo, obstaja velika verjetnost, da se bo sistem začel nagibati k vračanju v staro ravnovesje.

SPREMEMBA & STABILNOST 3

- **neobičajni, paradoksalni, »nesmiselni«** *praktični izrazi spremembe drugega reda - **konfuzija** kot znak kriznega obdobja (kritična nestabilnost) z možnostjo ustvarjalnega prehoda v kontekst drugega reda*
- **paradoksalni pristopi** socialne delavke v interakciji PPP naredijo obstoječo **protislovnost temeljnih predpostavk** uporabnika **razvidnejšo** in pripravijo ugodne okoliščine za njihovo razrešitev na način **preokvirjanja** [reframing], postavljanja v novi kontekst:
»bolj ko ostaja enako, bolj se spreminja«

OBIČAJNE STRATEGIJE ZA SPROŽANJE SPREMEMB I. REDA

- **VEČ ISTEGA**
- **ZANIKANJE**
- **NEMOGOČA SPREMEMBA PROBLEMA**
- **NAPAKA V LOGIČNIH TIPIH**
- **PARADOKSI**

VEČ ISTEGA

- *prizadevanje **rešiti** (uravnavati) problemsko situacijo, tako da korigiramo odklone od želenega stanja (negativni feedback), se sprevrže v ponavljanje in stopnjevanje tega prizadevanja (pozitivni feedback)*

rešitev postane problem

PARADOKSI

- *brezizhodna situacija, v kateri so sporočila strukturirana na način klasičnega logičnega paradoksa, npr. »Bodi spontan!« ali »Moraš me imeti rad!«*
- ➔ *zamenjavanje dveh različnih logičnih redov opisovanja: npr.: vsak **akt** prisile je nezdružljiv z **značilnostjo** spontanega obnašanja*
- Bateson s sod. (1965): **koncept dvojne vezi; kritika koncepta**

- *sestavine, potrebne za situacijo dvojne vezi* (Laing, 1969: 125-127):
 1. *dvoje ali več oseb, ena kot žrtev*
 2. *ponavljajoče se izkustvo (vzorec: pričakovane strukture dvojne vezi)*
 3. *primarna negativna prepoved* ("Ne delaj tega, sicer te bom kaznovala." ali "Če ne boš delal tega, te bom kaznovala.")
 4. *sekundarna prepoved* ("Ne misli, da je to kazen." ali "Ne glej v meni kaznovalca.")
 5. *terciarna negativna prepoved preprečuje pobeg iz situacije*
 6. *že del vzorca oz. strukture dvojne vezi pri žrtvi vzbudi paniko ali bes*

STRATEGIJA ZA POVZROČANJE SPREMEMB II. IN VIŠJEGA REDA

- **PREOKVIRJANJE**

»*spremeniti* konceptualni in/ali čustveni *kontekst* ..., v odnosu do katerega oseba *doživlja situacijo*, in ga *umestiti v drug okvir*, ki ustreza 'dejstvu' te iste konkretne situacije enako dobro ali celo bolje in s tem *spremeni njen celotni pomen*«

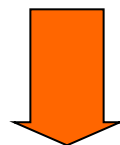
(Watzlawick, 1974: 95) 97

- **preokvirjanje poskusov »rešitve kot rešitve« v poskuse »rešitve kot problema«**
- **koncept *pragmatične resnice* kot interpretacije, »ki povezuje določene dogodke in vedenje na tak način, da omogoči družini narediti konstruktivne spremembe«**
(milanska šola družinske terapije)

učinkovitost metafore, analogije, zgodbe, šale

UPORABA PARADOKSA V SOCIAL. SVETOVANJU IN PSIHOTERAPIJI

- **terapevtska uporaba** *konfuznih, kaotičnih učinkov paradoksa za sprožanje sprememb drugega in višjega reda* - eksplicitno preokvirjanje

- **dvojna vloga paradoksalne komunikacije**
 - potencialno destruktivna (v vsakdanjih odnosih s skrajnimi posledicami, kot je npr. “dvojna vez” oz. komunikacija “brez izhoda”, “brez dobitka”)
 - potencialno konstruktivna (zlasti v svetovalnem in terapevtskem odnosu “brez izgube”)

TERAPEVTSKA RABA PARADOKSA

- *izjavljanje nemoči*
- *paradoksalno poudarjanje rešitve kot dileme*
- *paradoksalna napoved krize ali vrnitve simptoma*
- *paradoksalno zadrževanje klienta pred izboljšanjem*
- *predpisovanje simptoma ali vrnitve simptoma*
- *predpisovanje družinskih ritualov, pravil*
- *nameščanje (poveličevanje) simptoma*
- *tehnike konfuzije*
- *terapevtska dvojna vez*

SOUSTVARJANJE KONTEKSTA ZA RAZVOJ SPREMEMB V SMERI ŽE- LENEGA RAZPLETA PROBLEMA 1

- *udejanjanje kibernetске (konstruktivistične, hermenevtične) epistemologije – stališča in etike udeleženosti*
- *dogovor o vzpostavitvi delovnega odnosa*
- *skupno dogovarjanje želenega razpleta problema*
- *preverjanje epistemoloških predpostavk uporabnika in praksa PPP*

2

- *pridruževanje uporabniku:*
 - uporaba uporabnikovega osebnega jezika razumevanja in ravnanja (utilizacija)
 - vzpostavljanje neposrednega stika z uporab. z
 - a. zrcaljenjem telesnih gibov, glasu, izraza obraza, kretenj, dihanja uporabnika in z
 - b. usklajevanjem s primarnim zaznavnim načinom uporabnika prek uporabe njegovih zaznavnih metafor
- odprtost za preizkušanje *reda spremembe*, potrebne za rešitev problema
- perspektiva in leksikon *moči*

PERSPEKTIVA IN LEKSIKON MOČI

- dodajanje oz. krepitev moči [empowerment],
včlanjenost,
moč okrevanja, zdravljenje in celostnost,
dialog in sodelovanje,
odpoved neverjetju *(Saleebey 1992)*
- dodajanje moči z usposabljanjem,
povezovanjem in kataliziranjem
(Salomonova 1989)
- pomen izjem *(de Shazer 1991)*

3

- **preokvirjanje** uporabnikovih neučinkovitih vzorcev reševanja problema:
 - osebno, konkretno, tukaj in zdaj
 - od zakaj h kako, od problema k rešitvi, od preteklosti v prihodnost, od nemoči k moči
 - uporaba paradoksa (predpisovanje simptoma)
 - prestruktur. problema&rešitve v času&prostoru
 - pripovedovanje zgodb, pravljic, analogij, metafor, šal
 - vprašanje čudeža, vprašanje smisla, vprašanje izjeme, vprašanje lestvice

4

- oblikovanje **načrta** uresničljivih (majhnih) korakov za sprožanje ustreznih sprememb
- prispevanje k stabilizaciji nastalih sprememb – **ekološka vednost**
- razvidna uporaba **povratnih informacij** vseh udeležениh v problemu in rešitvi
- večkratno preverjanje dogovora glede želenega razpleta problema in njegovega dosedanjega uresničevanja (jačanje, pohvale, spodbude)
- **uresničevanje kibernetске opredelitve in hermenevtične metode razgovora**

URESNIČEVANJE DELOVNEGA ODNOSA V DIALOŠKI PRAKSI SOCIALNEGA DELA

dogovor o začetku sodelovanja v delovnem odnosu,
dogovor o prevzemanju odgovornosti za lastne odločitve,
dogovor o izvirnem projektu sodelovanja (podpora, pomoč posamezniku, paru, družini, skupnostna, politična akcija idr.)

SOCIALNO DELO V NEPROSTOVOLJNIH TRANSAKCIJAH

UPORABNIK/I V SOCIALNEM DELU

- kdo je uporabnik v SD?
- kdo so “neprostopovoljni” uporabniki v SD?

neprostopovoljni mandatni	VSTOP nemandatni	prostopovoljni
------------------------------	----------------------------	----------------

Značilnosti neprostovoljnih interakcij SD

- *razlike (...) med praktikom in uporabnikom*
- *člani zatiranih skupin*
- *mnogokratni, različni cilji, interpretacije pomoči uporabnika in socialne delavke*

Opredelitev ciljev v neprostovoljnih interakcijah SD

- *delna vnaprejšnja določenost*
- *pomen motivacijske (ciljne) skladnosti*

Neprostopvoljne transakcije v praksi in izobraževanju SD

**Svetovalni in terapevtski modeli pomoči
“neprostopvoljnim uporabnikom”**

**Frustracije in etične dileme SD v
neprostopvoljni interakciji**

OCENJEVANJE ZAČETNIH STIKOV V NEPROSTOVOLJNIH TRANSAKCIJAH

- **Definicija:** Ocene so delovne razlage oseb, problemov, situacij in njihove dinamične interakcije. Razvijemo jih, da bi pomagale uporabniku in praktiku pri oblikovanju delovnega načrta. (Rooney 1992: 115)
- Za oceno (virov) uporabniškega sistema v prostovoljni transakciji uporabljamo vrsto orodij oz. vodičev, opomnikov, z ničemer podobnim pa **ne razpolagamo pri oceni** (virov ali, še večkrat, ovir) **neproستovoljnih transakcij**.

Tabela 1: Teorije in modeli deviantnosti

(Rooney, 1992: 120)

Model posameznikove patologije	➤ osredotočen na posameznikovo nenormalno obnašanje, ki ga je treba popraviti s terapijo in rehabilitacijo ➤ teži k neupoštevanju učinkov strukturne, socialne reakcije in označevanja
Strukturalni model	➤ osredotočen na omejeni dostop posameznika do virov in sredstev za doseg ciljev ➤ teži k neupoštevanju izbire in kršenja pravil s strani močnejših oseb
Model družbenega označevanja	➤ osredotočen možnosti družbenega vpliva pri ustvarjanju deviantne vloge prek etiketiranja – družba kreira deviančnost s postavljanjem pravil, ki jo definirajo ➤ teži k neupoštevanju izbire in krivi socialne označevalce

ODKLON KOT PERSPEKTIVA

PRIMARNI ODKLON

- Ključni koncept modela socialnega etiketiranja je ***primarni odklon***, opredeljen kot »*dejanje kršitve družbenih norm, neopaženo s strani drugih in tako neoznačeno kot deviantno z njihove strani*«, z organskimi, psihološkimi, telesnimi, okoljskimi ali socialnimi vzroki, pri čemer se kršitelji lahko zavedajo odstopanja svojega vedenja od vedenja ostalih, lahko ali pa ne razumejo to svoje obnašanje kot problem in se lahko odločijo poiskati pomoč. Na stopnji primarne deviantnosti se osebe običajno ne označujejo kot deviantne.

- Med **dejavniki**, ki po TSE pomembno vplivajo na to, koga bo **družba označila za deviantnega in koga ne**, so: *starost, rasa, spol, socialna razdalja, moč in socialni status*.
- **Oseba, označena kot deviantna, se** po TSE **pogosto odzove** tako, da *brani svojo identiteto, se izogne osamitvi in stigmati*. K naštetim odzivom sodijo še druge obrambne reakcije: *racionaliziranje, minimiziranje ali zanikanje škode, pretirano posploševanje, prikrivanje, pripisovanje krivde drugim, razvrednotenje žrtve, svojevoljne interpretacije, selektivne abstrakcije in povečevanje*.
- Našteto se v družbi pogosto interpretira kot **dodatni dokaz za patologijo in deviantnost**, redkeje pa kot odgovor, delno ustvarjen ravno s procesom označevanja.

SEKUNDARNI ODKLON

- Obrambne reakcije osebe, označene kot deviantne, lahko nato interagirajo z družbenimi odzivi in ustvarijo začarani krog, ki običajno okrepi primarni odklon, s čimer se po TSE ustvari **sekundarni odklon**, ko oseba, označena za deviantno, na to etiketo odgovori:

s prevzemanjem deviantne vloge, tako da uresničuje stereotip in razvije negativno samopodobo.

Kako zmanjšati prispevek SD k sekund. deviantnosti uporabnika?

- socialne službe lahko z **alternativnimi programi** mladoletne kršitelje zaščitijo pred formalnimi sodnimi postopki
- praktiki so lahko **senzibilni za specifični splet okoliščin** v zvezi z incidentom in **se ognejo stereotipnim etiketam**
- praktik lahko prepozna uporabnikovo **odgovornost** za sprejemanje izbir in ga vključi v načrtovanje intervence
- praktik lahko deluje **v smeri normalizacije**, tako da raziskuje vire moči (in ne le problem) uporabnika
- praktik lahko **deluje preventivno**, tako da blaži, zmanjšuje, ureja okoliščine, ki so vodile do primarne deviantnosti

ODPOR IN NASPROTOVANJE KOT PERSPEKTIVA

Tabela 2: Pogledi na odpor (Rooney, 1992: 127)

IZVIRNI POGLED

- nezavedno blokiranje ogrožujočih vsebin s strani prostovoljnega up.
- terapevt = odgovoren za zmanjšanje
- velja za pričakovano, normalno

SODOBNI POGLED

- zavestno blokiranje
- namerno odklanjanje participacije
- uporabnik = odgovoren
- znak patologije

ALTERNATIVE

- opusti uporabo termina kot oblike oznake odklona
- omeji se na izvorno rabo ali operacionalno definiraj
- preokviri kot normalen odgovor na neželjeno spremembo, ki se je zgodila up., SD, službi
- obsojajoča oznaka s strani SD= neustrezna, ni privolitve

POSLEDICE SODOB. POGL.

- bolj se krivi uporabnika kot transakcijo, ki jo raziskujemo
- samoizpolnjujoča prerokba neuspeha
- opis postane odklonska oznaka
- ustvarja nemoč v uporabniku in praktiku

Tabela 3: Teorija reaktance – reakcije nasprotovanja (Rooney 1992: 130)

Reaktanca – oblikovanje reakcije nasprotovanja

- Normalen odgovor na grožnjo ali izgubo visoko vrednotenih svoboščin, pravic

Vzorci odgovorov reaktance (reakcije nasprotovanja)

- poskus direktno si povrniti svobodo, to, kar je bilo ogroženo
- zmanjšati reaktanco z opazovanjem, kako so si drugi ponovno pridobili svoboščino, ali s spodbujanjem drugih, naj si znova pridobijo pravico
- povrniti si svoboščino z implikacijo: »najdi izhod«; npr.: zadovolji formo, krši vsebino
- prepovedano obnašanje postane še višje vrednoteno kot prej
- sovražnost ali agresivnosti do vira grožnje

Moč reaktance (reakcije nasprotovanja) lahko napovemo glede na:

- pričakovanje osebe, da bo imela svoboščino, ki jo visoko vrednoti
- implicirano grožnjo drugim svoboščinam, pravicam
- pomembnost in delež ogroženih svoboščin, pravic

Tabela 4: Metode zmanjševanja reaktance - reakcije nasprotovanja (Rooney, 1992: 135)

- pričakuj reakcijo nasprotovanja kot normalno
 - ne pričakuj, da bo sama od sebe minila
 - neposredno pomagaj povrniti svobodo
 - skleni dogovor o povrnitvi svobode
- raje poudari specifične kot splošne spremembe
 - raje pripiši obnašanje situaciji kot pa osebi
 - izogibaj se označevanja (etiketiranja)
 - predlagaj več kot eno alternativo
 - ne pretiravaj s poudarjanjem sprememb
 - identificiraj razpoložljive omejene izbire
 - podpri izbire
- poudari še vedno razpoložljive svoboščine
 - načrtuj majhne, uresničljive korake
- nagrajuj prizadevanja in napredek, dosežke

MOČ KOT PERSPEKTIVA

Proaktivne smernice za povečanje občutljivosti za transakcijsko perspektivo

- Socialne delavke naj se **zavedajo svojega lastnega položaja (setinga)** in **svoje lastne uporabe moči** kot dejavnikov vpliva na neprostovoljno transakcijo.
- Socialne delavke naj se bolj **zavedajo uporabnikovih odzivov** v neprostovoljni transakciji kot deloma razložljivih z okoliščinami transakcije, ne pa kot patologije ali znaka (etikete) odpora.
- S.del. naj **zmanjšajo odklonsko označevanje**, tako da se držijo “dejstev” in “stvarnih” posledic vedenja.
- Socialne delavke lahko **zmanjšajo reaktanco**, tako da pojasnijo zahteve situacije, opredelijo omejitve te moči (npr. mandata), opredelijo spremembe, ki so potrebne za povrnitev svoboščine, poudarijo izbire in izpostavijo še vedno razpoložljiva svobodna vedenja.

(Rooney 1992: 142-3)

Modeli SD v neprostovoljnih transakcijah 1: PERSPEKTIVA SOCIALNEGA KONFLIKTA (Cingolani 1984)

- *bolj politični kot terapevtski odnos*
- *konflikt interesov med “neprostovoljnimi uporabniki” in njihovim socialnim okoljem*
- *različne vloge SD:*

vsiljevalec/pogajalec/mediator/svetovalec/zagovornik

Modeli SD v neprostovoljnih transakcijah 2: NA NALOGE OSREDOTOČEN MODEL PRAKSE za vse U (Doel & Marsh 1992)

SD na prvem srečanju razišče ustreznost nadaljnjega dela glede na:

- Jasnost uporabnikovega namena
 - Zakonito pooblastilo, mandat
- Jasnost praktikovega namena

“plavanje na suhem”

Modeli SD v neprostovoljnih transakcijah 3/A: MODEL ZAKONITE IN ETIČNE PRAKSE Z NUP (Rooney & Bibus 2001)

Zakonske smernice

- 1. Jasno in brez presojanja opredeli razloge za stik, vključno z zakonskimi pooblastili.*
- 2. Opiši, kaj zahtevajo tako od SD kot od uporabnika, vendar ne na način pogojevanja ali groženj, temveč v stvarnem, poslovnem tonu.*
- 3. V celoti predstavi uporabnikove zakonske pravice.*
- 4. Pojasni cilje in namene posredovanja (intervencije) storitve, predvsem logiko teh ciljev, v kateri si z uporabnikom morda nista edina.*

Modeli SD v neprostopoljnih transakcijah 3/B: MODEL ZAKONITE IN ETIČNE PRAKSE Z NUP (Rooney & Bibus 2001)

Etične smernice

- 1. Zagotovi uporabnikovo pravico do samoodločanja [self-determination].*
- 2. To pravico lahko do določene mere omejimo le v primeru, ko ocenimo, da uporabnikova (potencialna) dejanja (lahko) povzročajo resno tveganje zanj ali za druge – pokroviteljska drža (etični paternalizem, pokroviteljska dobronamernost)*
- 3. Zaradi možnosti zlorabe omenjene drža, so socialne delavke dolžne opravičiti njeno neobhodnost (uporabniku pa ni treba dokazovati njene nepotrebnosti).*

3/C: MODEL ZAKON. IN ETIČ. PRAKSE V NT

Smernice etične in zakonite prakse v NT

- 1. Zagotovi uporabnikovo privolitev po pojasnitvi [informed consent] in pošten proces.***
- 2. Uporabi dobronamernost in pokroviteljstvo znotraj ustreznih meja.***
- 3. Spodbujaj krepitev moči – znotraj zakonskih omejitev potrjuj uporabnikovo vrednost, dostojanstvo, enkratnost, moči in sposobnost rešiti problem.***
- 4. Posreduj obvestilo, pojasnilo o zahtevah, postavkah, o katerih se je mogoče pogajati, in možnih izbirah.***
- 5. Zaveži se pošteni komunikaciji. Ker uporabniki ne morejo zapustiti konteksta pomoči brez posledic, se izogibaj metod varanja, ki jih prepoveduje tudi etični kodeks.***
- 6. Zagovarjaj socialno pravičnost in pošteno obravnavo, nasprotuj zavajajoči, nepošteni, diskriminatorni praksi in institucionalnim omejitvam.***

Modeli SD v neprostovoljnih transakcijah 3/D: MODEL ZAKONITE IN ETIČNE PRAKSE V NT (Rooney & Bibus 2001)

**4 vrste dogovorov + 2 dodatni načeli
v smeri večje motivacijske skladnosti**

- *raziskuj uporabnikovo razumevanje obstoječih problemov*
- *1. sprejemljivo pooblastilo, mandat, o katerem se je mogoče pogajati*
- *2. »to za ono« (quid pro quo), »pogodimo se«*
- *3. znebimo se (zunanjega) pritiska ali mandata*
- *4. privolitev po pojasnitvi*
- *5. dokončanje nalog, o katerih se ne strinjamo*
- *6. dogovor glede specifičnih dogovorjenih ciljev*

Modeli SD v neprostovoljnih transakcijah 3/E: MODEL ZAKONITE IN ETIČNE PRAKSE V NT (Rooney & Bibus 2001)

**Praksa na ravni mnogokratnih sistemov
(družina, skupina, organizacija, skupnost):**

*kompleksnost interakcij se pomnoži,
pomnožijo pa se tudi viri moči,
možnosti za vzajemno vplivanje in spremembe*

- 1. opredelimo (mandatne) naloge SD, članov sistema, o čem se je mogoče pogajati, kje so možnosti svobodnih izbir***
- 2. SD jasno predstavi, kako on-a in ustanova opredelujeta probleme uporabniškega sistema in glavni nameravani razplet intervencij***
- 3. primerjava te definicije problema in želenega razpleta z definicijami vsakega člana sistema (→ pogajanje)***

URESNIČEVANJE DELOVNEGA ODNOSA V DIALOŠKI PRAKSI SOCIALNEGA DELA

upoštevanje prostovoljnosti/neprostovoljnosti transakcije SD:
dogovor o omejitvah in o svobodni izbiri v delovnem odnosu
dogovor o začetku sodelovanja v delovnem odnosu,
dogovor o prevzemanju odgovornosti za lastne odločitve,
dogovor o izvirnem projektu sodelovanja (podpora, pomoč posamezniku, paru, družini, skupnostna, politična akcija idr.)

**POVEZOVANJE SOCIALNEGA
DELA S KIBERNETIKO
DRUGEGA REDA**

SOCIALNO DELO – STROKA BREZ LASTNOSTI?

VSAKOKRATNA NOVA SAMOOPREDELITEV

ISKANJE "STROKOVNE IDENTITETE" -

SOCIALNO DELO SE NADALJUJE

brez nedvoumne strokovne identitete

brez enoznačno opredeljenih ciljev, nalog, funkcij

brez uporabe koherentnih pristopov in konceptov

"Najbolj izstopajoča lastnost socialnega dela kot stroke je, da je brez lastnosti."

T. M. Bardmann, 1996

SOCIALNO DELO - ZNANOST? 1

**Z VIDIKA OPAZOVALCA,
LOČENEGA OD OPAZOVANEGA SISTEMA,**

socialno delo kot stroka **ne izpolnjuje kriterijev znanstvenosti:**

- nepristranskost (objektivnost)
 - neodvisnost,
 - zanesljivost
- trivialnost in ponovljivost
 - napovedljivost
- resničnostna vrednost "dejstva"

objektivistična epistemologija
(pogled na svet, optika, teorija spoznavanja)

SOCIALNO DELO - ZNANOST? 2

**Z VIDIKA OPAZOVALCA,
KI JE DEL SISTEMA SVOJEGA OPAZOVANJA, IN
Z VIDIKA ZAKONA O POTREBNI RAZNOLIKOSTI (Ashby, 1956)**

socialno delo kot stroka izpolnjuje

**kriterije participatorne znanosti (kibernetike drugega reda) in
predlaga redefinicijo kriterijev znanstvenosti:**

- vsestranska pristranost (interpretativnost) oz. udeležенost
 - odvisnost
 - nezanesljivost
- netrivialnost in neponovljivost
 - nenapovedljivost
- resničnostna vrednost "dogovora"

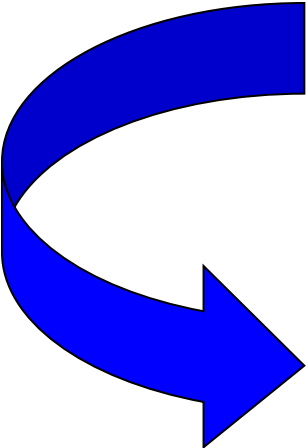
participatorna, interpretativna epistemologija
(pogled na svet, optika, teorija razumevanja)

SUPERVIZIJA V SOCIALNEM DELU

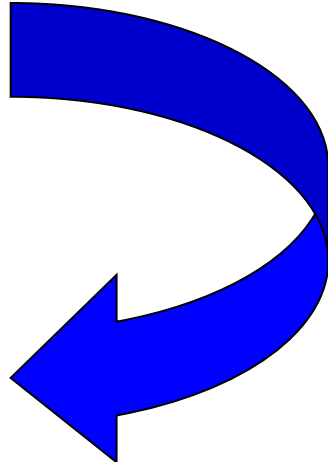
- **socialno delo je prvo institucionaliziralo supervizijo**
- **supervizijo, ki ni toliko usmerjena**
 - **K ODKRIVANJU REŠITEV,**
 - **K DAJANJU KONČNIH ODGOVOROV,**
ampak
 - **K ODPIRANJU NOVIH VPRAŠANJ,**
 - **USTVARJANJU NOVIH NAČINOV**
RAVNANJA S PROBLEMOM

STROKA, ZNANOST IN UMETNOST SOCIALNEGA DELA

sistematično nesistematični pristop

- generični pojmi stroke –
teorija o neteoriji –
in postopki –
participatorna znanstv.
metoda raziskovanja
 - hipoteze
 - testiranje
 - refleksija,
preverjanje
(feedback)
 - kontekstualno uteme-
ljene “teorije-dogovori”

- ustvarjalnost
 - **novost,**
sprememba
- konstruktivistični
etični imperativ
 - raznolikost, ki
odgovarja
raznolikosti
 - **estetika**
 - netrivialnost,
nepredvidljivost,
negotovost
 - **ekologija**

SOCIALNO DELO – SISTEMATIČNO NESISTEMATIČNI PRISTOP 1

SISTEMATIČNO

- se dogovarjamo o delovnem odnosu
- preverjamo, reflektiramo svoje in uporabnikove predpostavke
- opredelimo želeni razplet problema in minim. cilje razgovora
 - preverjamo njihovo uresničevanje
 - obravnavamo vsak uporabniški sistem kot zgodbo zase
 - se mu učimo pridruževati
- uporabljamo metodična načela systemskega socialnega dela
 - uporabljamo metodo razvidnega feedbacka
 - usmerjamo uporabniški sistem od problema k rešitvi, od preteklosti v sedanost in prihodnost, od zakaj h kako, od virov nemoči k virom moči, od splošnega h konkretnemu itn. – kar ima potencialno preokvirjajoč učinek na uporabnika
- preverjamo svoje razumevanje uporabnikovega razumevanja
 - proslavljamo še tako majhne dosežke ...

VIDIK ZNANOSTI IN STROKE

SOCIALNO DELO – SISTEMATIČNO NESISTEMATIČNI PRISTOP 2

NESISTEMATIČNI smo

- v raznolikem, ustvarjalnem odgovarjanju na raznolike probleme, **zgodbe**, vizije rešitev uporabnikov
- v raznoliki, ustvarjalni uporabi **konceptov** za raznolike uporabnike
 - v raznoliki, ustvarjalni uporabi **pristopov**, metod, postopkov za raznolike uporabnike,
- v raznolikih opredelitvah izvirnega **delovnega projekta** pomoči
 - v neutrudnem preizkušanju **novih načinov** reševanja problema uporabnika,
- v konkretni obliki **pridruževanja, preokvirjanja**, idr. splošnih vidikov ter strategij psihosocialne pomoči uporabniku – odvisno od tega, kar posamezni uporabniški sistem prinese v interakcijo ...

VIDIK LEPEGA, UMETNOSTI

Bardmann
1996

**OD OBJEKTIVISTIČNE K
HERMENEVTIČNI
EPISTEMOLOGIJ**

OBJ. vs HERM. EPISTEMOLOGIJA 1

OBJEKTIVISTIČNA

- pojasnjevalna, linearno kavzalna, linearno razvrščanje dogodkov in dejanj
- odkrivanje, odkritelji
- dvojnost (dualizem)
- rešljiva, odločljiva vprašanja

HERMENEVTIČNA

- interpretativna, rekurzivna, krožno oz. samoopisovanje, samo-pojasnjevanje
- izumljanje, izumitelji
- krožnost (cirkularnost)
- v principu nerešljiva, neodločljiva vprašanja

OBJ. vs HERM. EPISTEMOLOGIJA 2

OBJEKTIVISTIČNA

- premestitev odgovornosti navzven
- odločanje po nujnosti
- morala (zapovedovanje etičnega vedenja drugim)
- normaliziranje, predpisovanje doživljanja in vedenja

HERMENEVTIČNA

- prevzemanje odgovornosti nase
- odločanje po svobodi
- kibern-etika (zapovedovanje etičnega vedenja sebi)
- ustvarjanje novosti na podlagi razumevanja

OBJ. vs HERM. EPISTEMOLOGIJA 3

OBJEKTIVISTIČNA

- kibernetika opazovanih sistemov
- moderni kriteriji znanstvenega raziskovanja:
neodvisnost,
objektivnost -
nepristranskost,
ponovljivost,
napovedljivost

HERMENEVTIČNA

- kibernetika opazujočih sistemov
- postmoderni kriteriji znanstvenega raziskovanja:
odvisnost, vsestrana
pristranskost,
neponovljivost,
nenapovedljivost,
opis(ova)nost,
interpretativnost

OBJ. vs HERM. EPISTEMOLOGIJA 4

OBJEKTIVISTIČNA

- resničnostna vrednost predpostavke, trditve, premise in sklepa
- statično reševanje problemov
- klasična / taksonomična diagnostika
- paradigmatska drža

HERMENEVTIČNA

- resničnostna vrednost opisa, analogije, interpretacije
- dinamično reševanje problemov
- funkcionalna / problemska diagnostika
- narativna (pripovedna) drža

1-Primerjava med klasično in funkcionalno diagnostiko (Kanfer, Reinecker, Schmelzer 2001: 98)

• Glavna naloga je uvrstitev konkretnega pacienta v določeno nosološko kategorijo• Diagnoza bi morala v času ostati čimbolj stabilna• Diagnoza je čimmanj odvisna od poklicne situacije strokovnjaka• Ugotovitev določenega sindroma implicira specifično etiologijo, potek in prognozo	• Naloga je dojeti in oceniti trenutno TAKO JE stanje v primerjavi s ciljnim TAKO NAJ BI BILO stanjem• Določilnice problemskega stanja se v času spreminjajo (dinamično)• Analiza problema uspeva le v kontekstu trenutne situacije in ciljnega stanja• Simptom gledamo v kontekstu individualnih življenjskih izkušenj in v odnosu do kult. norm (cirkularna vzročnost) ¹⁴⁵

2-Primerjava med klasično in funkcionalno diagnostiko (Kanfer, Reinecker, Schmelzer 1991)

• Cilj in predmet diagnostike (in iz nje izvedene intervencije) sta določena• Pomoč, ki izhaja iz diagnostike, računa na odstranitev vzrokov določenega sindroma (cilj - zdravljenje – normalizacija)• Rezultati diagnostike že vsebujejo kriterije za obravnavo in možnosti sprememb	• Diagnostika in kasnejše intervencije se nanašajo na vse sestavine motenega sistema (soc., bio., ved.)• Pomoč, ki izhaja iz diagnostike, je usmerjena na izboljšanje zdravja in dobrega počutja osebe (orientacija na prihodnost)• Kriteriji sprememb se spreminjajo z vsakim posamez. in v odvisnosti od vsakokr. sociokult. sit., ki tvori ozadje procesa, vpliva na selek. ciljev pomoči/potek interv.

Statično in dinamično reševanje problemov

• “točno definirani” problemi• fiksirano izhodiščno in ciljno stanje• enkratno odločanje zadostuje• večinoma zadošča selektivno reševanje problemov (linearno, linijsko)• na razpolago so optimalna normativna pravila odločanja• največkrat je na razpolago dovolj časa	• “netočno definirani” problemi• izhodiščno in ciljno stanje se stalno spreminjata (tudi brez neposrednega vpliva, kot funkcija drugih življenjskih sprememb, drugih oseb itd.)• potrebno je odločanje vedno na novo; napredovanje s ponavljanjem; odločitve veljajo le “do nadaljnjega”• večdimenzionalno-kompleksno (na več ciljnih ravneh) reševanje problemov• približni hevristični napotki za odločanje• odločanje v časovni stiski

Paradigmatska in pripovedna drža

- **Paradigmatska:**

- osredotočenje na teoretsko razlago (vsebino);
- drža vedočega;
- "univerzalni" pomeni kategorij;
- izpodbijanje verodostojnosti uporabnikove zgodbe

Bruner, 1984

- **Pripovedna:**

- osredotočenje na proces, na tukaj in zdaj v razgovoru;
- drža nevedočega;
- razvoj "osebno" izgrajenih pomenov;
- učenje uporabnikove zgodbe, odprt prostor za razgovor, za novo zgodbo, več izbire¹⁴⁸